

## ENGLANNIN LAIVASTO SUOMEN RANNIKOLLA JA LÄHIVESILLÄ

### BRITIT ITÄMERELLÄ 1500–1700-LUVUILLA

**Yleisesikuntakommodori Olavi Vitikka**

Englantilaisten sota-alusten todennäköisesti ensimmäinen esiintyminen pohjoisella Itämerellä tapahtui Ruotsin ja Venäjän välillä vuosina 1570–1595 käydyin 25-vuotisen sodan yhteydessä. Kesällä 1573 pidätti Herman Flemingin johtama ruotsalainen laivasto-osasto piiritetystä Narvasta ulos päässeestä, Lyypekin sota-alusten suojaamasta saattueesta toistakymmentä kauppa-alusta, joukossa englantilaisiakin, ja vei ne sotasaaliina Helsingin ankkuripaikalle. Seuraavana kesänä lähetettiin Elisabet-kuningattaren käskystä Suomenlahdelle aseistettuja aluksia, jotka vapauttivat ja veivät kotimaahan pidätetyt kauppalaivat. Taistelua ei tässä yhteydessä syntynyt.

Brittien asema Itämerellä oli vielä näihin aikoihin sotien vallitessa vaikea, mutta kaupankäynti pohjoisten valtioiden kanssa oli välttämätöntä, koska se oli tärkeää laivaston rakentamiselle. Englanti olikin koko purjelaivakauden 1800-luvulle asti riippuvainen laivanrakennuksessaan Itämeren tuonnista.

1600-luvun lopulla johtavaksi merivallaksi noussut Englanti lähetti Suuren pohjan sodan aikana jokaisena kulkukautena 1715–1721 laivastonsa Itämerelle turvaamaan merenkulun häiriöttömän jatkumisen. Britannian avomerilaivaston paikalla olo esti Venäjän tsaarin rannikoilla ylivoimaisen kaleerilaivaston saavuttamasta meren herruutta, jollainen tilanne olisi aiheuttanut Ruotsille rauhansopimuksessa määrättyjäkin suuremmat menetykset. Brittilaivaston komentajana toiminut Sir John Norris oli ensimmäinen englantilainen amiraali, joka ulotti toimintansa Suomenlahdelle uhatessaan 1720 Tallinnan tykkien suojaan vetäytynyttä Venäjän laivastoa.

Suuren pohjan sodan jälkeen Itämerellä vallitsi Britannian kannalta katsoen rauhallinen kausi. Englanti ei laivastollaan puuttunut paikallisiin sotiin 1741–43 eikä 1788–90, vaan pyrki toimimaan rauhan välittäjänä. Se ei kuitenkaan estänyt brittiläisiä upseereita toimimasta sekä Ruotsin että varsinkin Venäjän laivastossa eriasteisissa komentaja- ja päällikköasemissa.

Englannin laivaston toiminta Itämerellä oli aina 1800-luvun alkuun asti lipun näyttöä; ammuttiin vain silloin ja sen verran, kuin se kulloisenkin liittosuhteen kannalta oli välttämätöntä. Kuvaavaa oli amiraali Horatio Nelsonin raportointi pääministerilleen vuonna 1801. Hän kertoi tehneensä tuhoa tanskalaisille vain sen verran, että ”ystävällisten suhteiden solmiminen taistelun jälkeen olisi mahdollista.”

## ENGLANNIN LAIVASTO TUKEE RUOTSIA NAPOLEONIN SODISSA

Vuonna 1792 puhkesi sota vallankumouksellisen Ranskan ja sitä vastustavien Preussin ja Itävallan välillä. Vuotta myöhemmin Englanti liittyi Ranskan vastaiseen rintamaan. Sotaa kesti pari vuosikymmentä Euroopan valtioiden joutuessa Englantia

lukuunottamatta ajoittain taipumaan Ranskan liittolaiseksi tai ainakin luopumaan sodasta sitä vastaan Napoleonin joukkojen menestyksen mukaan.

Vuosisadan vaihteessa Venäjä, Ruotsi, Tanska ja Preussi allekirjoittivat Ranskan painostuksesta sopimuksen, jonka tavoitteena oli estää englantilaisten laivojen pääsy Itämerelle ja Britannian sotalaivaston toiminta Ranskan liittokuntaa vastaan.

Englanti reagoi voimakkaasti pommittamalla Kööpenhaminaa ja Tanskan meripuolustusta Juutinraumassa kaksi kertaa, vuosina 1801 ja 1807, ja varmisti siten kauppa- ja sotalaivastonsa toimintamahdollisuudet Itämerellä. Tanska liittyi Ranskaan ja tuli Venäjän liittolaiseksi sen sodassa Ruotsia vastaan vuosina 1808–1809.

Ruotsi joutui Napoleonin pakottamana julistamaan sodan Englannille vuonna 1810. Sotatila ei kuitenkaan vaikeuttanut olennaisesti Britannian asemaa Itämerellä. Sen laivasto saattoi koko Napoleonin sotien ajan – liittoutumien vaihteluista huolimatta – kuristaa Itämerellä Ranskan ja sen liittolaisten merikuljetuksia ja saartaa niiden tärkeimpiä satamia.

### Sota Suomesta syttyy, Baltic Command Itämerelle

Napoleonin ja Aleksanteri I:n vuonna 1807 Tilsitin lautalla tekemä sopimus asetti Venäjälle velvoitteen suostutella Ruotsi liittoutumaan sotaan Englantia vastaan. Ellei Ruotsi tähän suostuisi, saisi Venäjä valloittaa Suomen. Ruotsin kuningas, Kustaa IV Adolf torjui tämän vaatimuksen ja pysyi liitossaan Englannin kanssa.

Venäjän armeija hyökkäsi Suomeen 21.2.1808 ja Tanska julisti 12.3. sodan Ruotsille.

Venäjän voittokulku Etelä-Suomessa oli nopeaa, Helsinki miehitetiin 2.3. ja toukokuun alkupäivinä Viaporin linnoitus antautui venäläisille. Pääosa Suomeen sijoitetusta Ruotsin saaristolaivastosta joutui Viaporin antautuessa venäläisille, mikä muutti ratkaisevasti voimasuhteet rannikolla Venäjän hyväksi.

Sodan alettua Ruotsi esitti Britannian johdolle laivaston lähettämistä jälleen Itämerelle. Pyyntöön suostuttiin.

Keväällä Itämerelle saapunut englantilainen laivasto-osasto, Baltic Command oli suurin koskaan aikaisemmin pohjoisille vesille lähetetty merivoima. Se käsitti kaikkiaan 62 sota-alusta ytimenä 16 suurta linjalaivaa lippulaivana kuuluisa Park Victory, joka oli aikaisemmin toiminut amiraali Nelsonin laivaston johtoaluksena. Komentajaksi määrättiin amiraali Sir James Saumarez, hänen lähimpinä apulaisinaan toimivat amiraalit Samuel Hood ja Richard Keats.

Baltic Commandille määrätystä tehtävistä koskettivat Ruotsille annettavaa tukea seuraavat:

- Suojella Ruotsia maihinnousuilta ja
- pitää silmällä Venäjän laivaston liikkeitä Pohjois-Itämerellä.

Kustaa IV Adolf oli avunpyyntöä esittäessään luottanut siihen, että Itämerelle lähetettävä laivasto estäisi Venäjän avomerilaivaston pääsyn ulos Suomenlahdelta, samoin kuin tsaarin voimakkaaksi tiedetyn saaristolaivaston siirtymisen Hangon länsipuolelle.

Yksimielisyyteen siitä, miten ruotsalaisten ehdottamat operaatiot tulisi toteuttaa,

ei neuvotteluissa päästy, mistä seuraisi Saumarezin osaston jääminen toistaiseksi Tanskan salmiin. Kun tilanne oli tällainen, käski kuningas oman avomerilaivastonsa siirtymään Hankoniemen vesille tehtävänä estää Venäjän saaristolaivaston pääsy ohi Hankoniemen. Kun ruotsalaiset kontra-amiraali Rudolf Cederströmin johtamana saapuivat Hankoniemen edustalle kesäkuun puolivälissä, saivat he kuulla useiden venäläisten alusten jo sivuuttaneen Hankoniemen.

Venäjän avomerilaivasto oli ollut koko alkukesän Kronstadtin suojassa. Vasta heinäkuussa sen päävoima, brittien passiivisuuden huomattuaan, lähti liikkeelle.

Venäläisten ylipäällikön, kenraali von Buxhoevdenin amiraali Hanykoville antaman käskyn mukaan laivaston oli avattava ruotsalaisten Turkuun johtavan väylän varrelle Jungfrusundiin asettama väyläsulku.

### Meritaistelu Suomenlahden suulla

Amiraali Hanykov saapui laivasto-osastoineen 6.8. Hankoniemen edustalle. Hänellä oli komennossaan 9 linjalaivaa ja 12 eri kokoista fregattia. Ruotsalainen eskaaderi, johon amiraali Cederströmiin tyytymätön kuningas oli nimittänyt komentajaksi kontra-amiraali Henrik Naukoffin, käsitti 11 linjalaivaa ja 5 fregattia, mutta alukset olivat hajautettuna laajalle alueelle venäläisten saapuessa Suomenlahden suulle. Siksi Naukoff lähetti Saumarezille pyynnön saada tukea brittiläiseltä osastolta, jonka muutamia laivoja oli saapunut Suomenlahden tuntumaan.

Kontra-amiraali Hoodin johtamat kaksi linjalaivaa saapuivat Örön saaren edustalle 20.8. Alusten määrään nähden voimasuhteet olivat likimain tasoissa.

Ruotsalais-englantilainen osasto lähti liikkeelle Öröstä 25.8. ja valmistautui taisteluun. Venäläiset, brittialukset havaittuaan, lähtivät vetäytymään etelään kohti Paldiskia. Yöllisessä takaa-ajossa ruotsalaisalukset jäivät jälkeen englantilaisten saavuttaessa venäläisiä laivojen kuparilla päällystettyjen pohjien antaman paremman nopeuden ansiosta. Aamulla 26.8. linjalaivat Implacable ja Centaur olivat jo venäläisten linjalaivojen vanavedessä ja lähin ruotsalaisalus Tapperheten puolentoista meripeninkulman päässä englantilaisista.

Alivoimastaan huolimatta englantilaiset ryhtyivät takaa-ajon kestäessä taisteluun venäläisten kanssa. Suosiollisen tuulen ansiosta nämä pääsivät kuitenkin Paldiskin satamaan linjalaiva Vsevolodia lukuunottamatta. Britit valtasivat ja polttivat sen. Hoodin lippulaiva Centaur ajautui taistelun kestäessä karille, mutta Implacable veti sen vapaaseen veteen.

Venäläisten kaatuneiden ja haavoittuneiden yhteismäärä oli 223, englantilaisaluksille oli venäläisaluksien tykkituli aiheuttanut 9 kaatuneen ja 53 haavoittuneen tappiot.

Amiraali Saumarez sai viestin tapahtuneesta yhteenotosta ja kiirehti 4 linjalaivaa ja muutamia kevyitä aluksia mukanaan Paldiskin edustalle, jossa neuvotteli alipäälliköittensä kanssa mahdollisuuksista hyökätä Paldiskin satamaan antamaan tuntuvan tykistöiskun Hanykovin laivastolle. Tuuli kuitenkin kääntyi ja tunkeutuminen satamaan kävi mahdottomaksi, mutta linjalaivat Victory ja Goliath vaiensivat tulellaan patterin sataman suulla. Paldiskin saartoa kesti lokakuun lopulle, jolloin avomerilaivastojen sotatoimet päättyivät.

Tilanteen rauhoituttua amiraali Saumarez lähetti tsaari Aleksanteri I:lle henkilökohtaisen kirjeen, missä hän ehdotti luopumista Napoleonista ja vihollisuuksien lopettamisesta Ruotsia vastaan. Ehdotus ei saanut vastakaikua tsaarin puolelta eikä sitä jyrkästi protokollan vastaisena hyväksytty enempää Tukholmassa kuin Lontoossakaan.

### Ruotsi menettää Suomen, merenkulkusotaa Suomenlahdella

Taistelut Suomen lounaisessa saaristossa ja Ahvenanmaalla jatkuivat syyskaudella 1808 Venäjän saaristolaivaston osoittautuessa edelleen liian kovaksi vastustajaksi ruotsalaisille. Muutamista ruotsalaisille onnekkaita kahakoista huolimatta herruus saaristoalueella siirtyi vuoden loppuun mennessä venäläisille. Viimeiset joukot vetäytyivät Suomesta rajan toiselle puolelle tammikuussa 1809, Ahvenanmaata jäi puolustamaan vielä muutaman tuhannen miehen joukko. Samaan aikaan leimahti liekkiin tyytymättömyys kuningasta kohtaan ja valtakunnan uudeksi kuninkaaksi tuli Kaarle XIII. Venäläisten sotasuunnitelmiin ei kuninkaan vaihdos vaikuttanut. Maaliskuussa he miehittivät Ahvenanmaan ruotsalaisten vetäytyessä jäätyneen meren yli mantereelle.

Keväällä 1809 Itämerelle palannut amiraali Saumarez rauhoitti ruotsalaisia ilmoittamalla Baltic Commandin tehtäviin kuuluvan edelleen Venäjän avomeri-laivaston sulkeminen Suomenlahden pohjukkaan. Ruotsalaisten toivomuksesta tehtäviin lisättiin venäläisten rannikkoliikenteen häiritseminen.

Kesäkuun alussa Suomenlahdelle saapuneet britit ottivatkin päätehtäväkseen hyökkäykset venäläisten kuljetuksia vastaan Kronstadtin ja Hangon välisillä reiteillä ja joutuivat tätä tehtävää suorittaessaan useita kertoja yhteenottoihin kuljetuksia suojaavien venäläisten sota-alusten kanssa.

20.6. vastaisena yönä kaksi englantilaista linjalaivaa lähettivät 10 suurta miehitettyä laivavenettä tuhoamaan Hangon Tulliniemen edustalla sijainnutta Skansholmin linnaketta. Maihinnousseiden onnistui tuhota yksi linnakkeen pattereista ennenkuin venäläiset kahden tykkipurren ja kuuden tykkijollan voimin karkoittivat hyökkääjän. Yksi englantilaisista veneistä upposi viiden miehen haavoituessa. Taistelussa kaatui 10 ja haavoittui 13 venäläistä. 30.6. kohtasivat Implacable ja fregatti Melpomene Suursaaren luona venäläisen fregatti Byistryin jonka onnistui livahtaa saariston suojaan. Samat laivat kaappasivat paria päivää myöhemmin 6 Narvasta lähtenyttä kauppalaivaa ja Haapasaaressa luona vielä kaksi Kronstadtista lähtenyttä sotatarvikkeita kuljettavaa alusta.

Porkkalan niemen luona brittien yritys kaapata pari venäläistä kuljetusalusta epäonnistui ja maksoi heille yhden veneen. Suurin hyökkäys Porkkalan vesillä tapahtui 9.7. yöllä. Neljältä englantilaiselta alukselta lähetetyt 20 aseistettua parkkassia valtasivat entraamalla kaksi venäläistä tykkipurttia ja 6 jollaa. Molemmiin puolin kärsittiin lähitaistelussa tappioita ja britit ottivat toista sataa vankia. Useita englantilaisia laivaveneitä vaurioitui ja upposi, vallatut venäläisveneet poltettiin.

Itä-Suomenlahdella yrityksi englantilainen linjalaiva käydä 22.7. Pitkäpaaden luona tykkipurssien suojaaman saattueen kimppuun, mutta joutui vetäytymään. Samasta

saattueesta brittiläisten parkassien onnistui kolme päivää myöhemmin ankaran taistelun jälkeen vallata yksi kuljetuslaiva ja kolme tykkipurttia. Molemmin puolin tuli kymmeniä kaatuneita ja haavoittuneita.

Kesän kuluessa englantilaiset kaappasivat Suomenlahdella yhteensä 35 venäläistä laivaa ja polttivat 20 valtaamaansa alusta.

Rauhansopimus Ruotsin ja Venäjän välillä allekirjoitettiin 17. päivänä syyskuuta 1809. Suomen menetystä Venäjälle Englannin laivaston tuki Ruotsille ei ollut estänyt, mutta ainakin jotkut vaikutusvaltaiset piirit Ruotsissa arvioivat Englannin antaman avun ratkaisevan tärkeäksi.

Kreivi ja valtioneuvos Baltzar von Platen kirjoitti amiraali Saumarezille: ”...Emme voi kieltää, että olemme rauhansopimuksen aikaansaatuamme – niin ankara kuin se meille onkin – kiitollisuuden velassa Teille valtiollisesta olemassaolostamme.” Valtioneuvoksen kiitoksen perusteena eivät olleet, sinänsä tehokkuutta osoittaneet rajoitetut sotatoimet, vaan Britannian laivaston jatkuva esiintyminen Itämerellä, mikä esti venäläisten suuret maihinnousut Ruotsin rannikolle ja auttoi Ruotsia selviytymään Ranskan ja Venäjän poliittisessa painostuksessa.

## KRIMIN SOTA SUOMEN RANNIKOILLA

Vuosina 1854–55 käydyt Itämaisen eli Krimin sodan syyt juontuivat Venäjän ja Turkin välisistä kiistoista. Keisari Nikolai I julisti vuonna 1853 ottavansa muslimien ikeen kristittyjen yltä ja miehitti kreikanuskoisen väestön asuttamat Moldovan ja Valakian ruhtinaskunnat. Kun keisari ei Turkin vaatimuksesta suostunut vetämään joukkojaan pois, julisti sulttaani 1.11.1853 sodan suurelle naapurilleen luottaen länsivaltojen apuun. Koska Venäjä ei Englannin ja Ranskan vaatimuksestaan poistanut armeijaansa miehittämiltään alueilta, julistivat ne Venäjälle sodan maaliskuun lopulla 1854. Myöhemmin liittyivät Itävalta ja Sardinia Venäjän-vastaiseen rintamaan.

Sodan painopistealueeksi tuli Sevastopol Krimin niemimaalla, jonne länsiliittoutuneet kuljettivat armeijansa. Merellä ylivoimainen Englanti pyrki lähettämään laivastonsa kaikkialle, missä se saattoi kohdata tsaarin laivaston. Erityinen odotus kohdistui toimintaan Itämerellä, Venäjän laivaston tärkeimmällä toiminta-alueella, missä Pietaria suojaavat tärkeät linnoitukset ja laivastotukikohdat sijaitsivat.

Sodan molemmat osapuolet olivat jo yhteenoton näyttäessä väistämättömältä pitäneet todennäköisenä Itämeren joutumista sotänäyttämöksi ja painostaneet Ruotsia ja Tanskaa saadakseen ne tavalla tai toisella hyödyttämään omia sodanpäämääriään. Molemmat Skandinavian maat julistautuivat kuitenkin puolueettomiksi.

### Liittoutuneiden laivastot 1854

Napoleonin sotien jälkeen kaikissa laivastoissa vallitsi lamakausi; laivojen lukumäärä oli alentunut ja aluskanta keskimäärin vanhaa. Höyryllä liikkuvien laivojen aika oli alkanut, mutta laivastoissa oli yhä purjelaivoja ja monissa konealuksissa höyrykoneiden lisäksi purjeet. Nuorten, uudesta tekniikasta kiinnostuneiden

meriupseereiden oli vaikeaa päästä johtaviin aseisiin vanhojen sodissa kunnostuneiden amiraalien pysyessä sitkeästi paikoillaan. Brittiläinen merisotahistorioitsija Christopher Lloyd onkin nimittänyt tätä vaihetta 60-vuotiaiden luutnanttien ja 80-vuotiaiden amiraalien aikakaudeksi jonkin verran liioitellen. Portsmouthista huhtikuun puolivälissä 1854 Itämerelle lähetetyssä laivasto-osastossa oli 9 höyrykoneilla ja potkureilla varustettua linjalaivaa, joiden tykkien luku vaihteli 80:stä 130:een, 12 osaksi potkureilla, osaksi siipirattailla kulkevaa höyryfregattia ja 4 vanhempaa, "kaksineuvoista" linjalaivaa, joiden aseistus ja yleinen käyttöarvo oli muita linjalaivoja heikompi.

Laivastoon sisältyi edellisten lisäksi vanhoja, vain purjeilla liikkuvia linjalaivoja sekä monenlaisia huolto- ja varastoaluksia merenmittausta, yhteystoimintaa yms varten. Myöhemmin Itämerelle lähtenyt ranskalainen laivasto-osasto käsitti 9 purjelinjalaivaa, 7 erilaista fregattia ja joukon pienempiä sota-aluksia. Ranskalaisista aluksista vain kahdessa oli potkurijärjestelmä, neljässä muussa höyryaluksessa siipirattaat.

Brittiläisen eskaaderin komentajaksi määrättiin vara-amiraali Charles Napier, 68-vuotias sotasankari ja ranskalaisen eskaaderin komentajaksi vara-amiraali Alexander Parseval-Dechênes, hänkin yli 60-vuotias sotaveteraani. Kun vielä lisätään korkeimpaan johtoryhmään ranskalainen maihinnousujoukkojen komentaja, Napoleonin sodissa toisen kätensä menettänyt kenraali Baraguay d'Hilliers, voidaan todeta Itämerelle lähetetyn sotavoiman johdon olleen eläkeikäisten käsissä.

Kuningatar Viktorian nimissä Englannin laivastolle annetuista tehtävistä tärkeimmät olivat Suomenlahden saarron toimeenpano ja linnoitusjärjestelmän tiedustelu; erityisesti oli selvitettävä Ahvenanmaan merenkululliset olosuhteet ja linnoittamisen vaihe hyökkäystä varten Bomarsundiin.

Laivaston tuli suhtautua matkalla Itämerelle kohdattaviin Venäjän lipun alla kulkeviin kauppa-aluksiin tarkoin määritetyillä, varsin humaaneilla säännöillä. Kuitenkin kauppalaivojen kohtelu jäi kussakin tapauksessa sota-alusten päälliköiden harkinnan varaan ja useita laivoja vietiin Englannin satamiin. Brittien pidättämien laivojen luku nousi jo huhtikuun lopulla yli 30:n. suuri osa laivoista oli suomalaisia. Kaapparikapteenien perinne eli vielä voimakkaana.

### Britit kokeilevat puolustajan sotavalmiutta

Venäjän rannikkopuolustus oli keväällä 1854 huonolla tolalla. Historioitsija M. Borodkinin mukaan laivastoon kuului konevoimalla kulkevana vain fregatteja ja niitä pienempiä sota-aluksia, mm kaikki linjalaivat olivat purjealuksia. Kenraaliadjutantti Arkasin keväällä 1854 keisarille esittämän raportin mukaan laivaston valmiuden ja koulutuksen suhteen vallitsi täysi kaaos. Suomenlahden ja Viron rannikon linnoitukset olivat kuitenkin tykkikaluston vanhanaikaisuudesta huolimatta välttävissä kunnossa. Niitä ryhdyttiin nopeasti kohentamaan. Viestiyhteyksiä parannettiin rakentamalla Suomen etelärannikolle näköviestitysjärjestelmä, jonka avulla lyhyitä sanomia voitiin lähettää muutamassa tunnissa rannikon äärilaidasta toiseen.

Ennen vihollisalusten ilmestymistä Suomen vesille keväällä 1854 maavoima-

joukkojen kokonaisvahvuus oli jonkin verran yli 40 000 miestä. Määrä ei ollut suuri noin 1600 kilometrin pituisen rannikon varmistamiseksi ja puolustamiseksi. Suomen kaartinpataljoonan tultua maaliskuussa siirretyksi Venäjälle jäi maahan omia kansallisia maavoimia edustamaan vain tuhannen miehen vahvuinen Suomen krenatööritarkk'ampujapataljoona.

Vuonna 1830 perustettu suomalainen, noin 1000 miehen vahvuinen meriekipaasi oli pääasiassa saanut harjoitusta venäläisillä linjalaivoilla, vain ajoittain omilla aluksilla. Sodan kynnyksellä perustetun toisen suomalaisen ekipaasin organisointityö oli sodan syttyessä käynnissä, eikä niistä kumpikaan ollut itsenäisenä joukkona sotavalmiudessa.

Keisarillisella käskyllä elvytettiin vuodesta 1810 hajoitettuna ollut Suomen ruotuväkilaitos. Sodan kuluessa perustettiin yhteensä 9 ruotupataljoonaa.

Jääpeite kattoi vielä toukokuussakin Suomenlahden itäisen osan ja suuren osan Pohjanlahtea, mutta jäätön lounaisrannikko soi mahdollisuuden kokeilla muutamilla fregateilla puolustuksen valppautta ja tehoa. Brittilaivaston pääosa aloitti Suomenlahden saarron ja linnoitusten tiedustelun jään sallimissa rajoissa. Jo huhtikuussa englantilaislaivat saivat ensimmäisen kosketuksen puolustukseen ampuessaan Hankoniemen edustalla sijainneita vanhoja linnakkeita, ilmeisesti mitatakseen linnoitustykkiä kantavuutta.

Toukokuun 18.-19. päivinä ilmestyivät siipirataskuunari Hecla ja potkurifregatti Arrogant Tammisaaren johtavan kapean väylän suulle ja tunkeutuivat 21. päivän vastaisena yönä pitkin väylää aina Tammisaaren kaupungin läheisyyteen. Kenraaliluutnantti Anders Ramsayn järjestämä puolustus ei heikon tykistön vuoksi pystynyt estämään englantilaislaivojen etenemistä, mutta kaupungin edustalla pakotti tiivistynyt puolustus laivat, joista toinen kävi karillakin, poistumaan miestappioita kärsineenä. Ramsayn miesten tappiot jäivät vähäisiksi: vain yksi upseeri ja kolme sotamiestä kaatui, haavoittuneita oli kuusi.

Toukokuun 22. päivänä englantilaisalukset lähestyivät toisen kerran everstiluutnantti Jegor von Mollerin johdossa ollutta Hankoniemen edustan linnoitusjärjestelmää aloittaen ammunnan. Sitä kesti viisi tuntia tulosten täälläkin jäädessä vähäisiksi: 8 miestä haavoittui ja pattereiden suojarakennelmille koitui jonkin verran vaurioita. Torjuntatuli ei ulottunut brittiläisluksiin, mutta yhden niistä tullessa 1,5 kilometrin etäisyydelle lähimmästä tykkiasemasta siihen osui kranaatti aiheuttaen englantilaisen tiedon mukaan yhden miehen kaatumisen ja yhden haavoittumisen.

Torjunnan johtaminen arvioitiin niin onnistuneeksi, että everstiluutnantti von Moller ylennettiin kenraalimajuriksi.

Napierin päävoimat jatkoivat varovasti rannikon puolustuksen tiedustelua. Saarron toteuttaminen oli käytännössä kauppalaivojen haltuunottoa tai polttamista, Napier lisäsi tähän toimintaan satamissa säilytettävien varastojen hävittämisen. Kronstadtia ja Viaporia ei uskallettu pommittaa, olihan ensimmäinen merilordi Sir James Graham kieltänyt toistaiseksi ryhtymästä taisteluun ”kivimuureja vastaan”.

## Kokkolan uljas puolustus

Samaan aikaan, kun Napier päävoimineen tutki mahdollisuuksia toimintaan Suomenlahdella ja Ahvenanmaalla, aloitti kontra-amiraali Plumridgen neljästä siipirasfregatista kokoonpantu osasto hävitykset Pohjanlahdella.

Raahessa britit polttivat 26.–28.5. viisi satamassa ja neljä telakalla ollutta laivaa, tervahovin pikiruukkeineen, suuren määrän lauttaa, 800 tynnyriä viljaa ja useita rakennuksia. Oulussa muutamaa päivää myöhemmin poltettiin kuusi tuliterää laivaa sekä suuri määrä puuta ja tervaa. Asukkaiden ilmoitus siitä, että tuhottu omaisuus kuului englantilaisille, ei auttanut.

Kokkolalaiset eivät alistuneet omaisuutensa hävittämiseen, vaan päättivät puolustautua. Vastarinta perustui sekä apuun kutsuttuun sotaväkeen että kaupunkilaisten itsensä kauppaneuvos Anders Donnerin johdolla järjestämään puolustukseen. Vaasasta pikavauhtia Kokkolaan saapuneet kenraalimajuri von Wendtin pari komppaniaa ja muutama tykki sekä satakunta ”paikallispuolustajaa” rakensivat nopeasti asemat kaupungin edustalla sijaitsevalle Halkokarille. Kesäkuun 7. päivänä ilmestyi näkyviin kaksi vihollisalusta, 16 tykin höyryfregatti Odin ja 6 tykin höyrykorvetti Vulture, joiden oli veden mataluuden vuoksi ankkuroitava tykkien kantaman ulkopuolelle.

Illalla noin kello 20 jälkeen irrottautui laivoilta yhdeksän venettä suunnaten matkansa kohti kaupunkia. Kaikissa veneissä oli runsaasti miehiä ja muutamien keulassa tykki. Yksi veneistä tuli valkoisen neuvottelulipun turvin rantaan asti. Pääneuvottelijataksi lähetetyn luutnantti Wisen raportissa selostetaan kohtaamista kaupunkilaisten kanssa seuraavasti: ”Lippu otettiin vastaan asianmukaisesti ja puhutelin henkilöä, joku sanoi olevansa pormestari (Berndt Roos), ja vaadin, että koko Venäjän keisarille kuuluva omaisuus oli luovutettava minulle ja siinä tapauksessa, amiraali Plumridgen ilmoituksen mukaan, kaupunkia ja sen asukkaita kunnioitettaisiin. Mutta koska en saanut tyydyttävää vastausta eikä minulle annettu lupaa puhua kuvernöörin kanssa, palasin veneeseen.”

Myöhään illalla parkassit aloittivat etenemisen kohti kaupunkia. Halkokarin kohdalla ne joutuivat puolustajien kiivaan ja tarkan tulen kohteeksi. Jo ensimmäinen yhteislaukaus teki tuhoisaa jälkeä täysin yllätetyissä englantilaisveneissä. Taitavana hylkeenpyytäjänä tunnettu Matti Kankkonen osui kuolettavasti luutnantti Carringtoniin, monet muutkin kaatuivat tai haavoittuivat. Englantilaisten tulitus aallokossa keikkuvista veneistä oli tehotonta.

Halkokarin taistelu kesti vajaan tunnin, jonka aikana veneistä kolme kärsi vakavia vaurioita. Yksi niistä ajautui matalikolle, kaksi muuta hinattiin laivoille.

Puolustajien haltuun joutuneesta parkassista löydettiin yhdeksän kuollutta, 20 eloon jäänyttä otettiin vangeiksi. Kaatuneet haudattiin Kokkolan kirkkomaahan. Haudalle pystytettyyn muistomerkkiin on kirjoitettu värssy, joka alkaa seuraavasti:

”Bed de förfallna. Mennskor de voro, Wän eller fiende, frågas ej här...” (Rukoile kaatuneiden puolesta, he olivat ihmisiä, emme kysy, ystäviä vaiko vihollisia).

Keisari palkitsi monet kahakassa kunnostautuneet kokkolaiset kunniamerkein. Niitä saivat muiden muassa kauppaneuvos Donner, Pormestari Roos, kruununvouti Holm,



kauppiaat Kyntzell ja Lassander, kultaseppä Chorin, kapteeni Artemjev, perämies Dahlin ja edellämainittu talollinen Matti Kankkonen. hänestä ja kauppaneuvos Donnerista maalautettiin vielä taulut, jotka koristavat yhä silloista keisarillista palatsia, nykyistä tasavallan presidentin virka-asuntoa.

Kokkolan uljas puolustus nosti koko kansan isänmaallista innostusta ja vaikutti osaltaan kansallisen hallinnon toimiin puolustuskyvyn parantamiseksi.

### Bomarsundin valtaus ja hävitys

Liittoutuneiden laivastot yhtyivät kesäkuun puolivälissä Barön vesillä. Suoritettujen tiedustelujen tuloksena amiraalit totesivat yksimielisesti, että Venäjän laivastoa vastaan ei syntyisi taistelua. Toisaalta arvioitiin myös, että Kronstadtin ja Viaporin satoja tykkejä vastaan ei ollut mahdollista taistella menestyksellisesti. Näin ollen he päättivät ottaa yhteiseksi kohteeksi rakennusvaiheeltaan keskeneräisen Bomarsundin linnoituksen. Tämä sotatoimihan oli yksi alkuperäisistä tehtävistä ja johdonmukainen niiden pyrkimysten kanssa, joilla Ruotsi saataisiin luopumaan puolueettomuudesta ja kiinnostusmaan mahdollisuudesta liittää saariryhmä takaisin entiseen emämaahan Venäjän kärsiessä mahdollisen tappion.

Aleksanteri I:n aloitteesta valtakunnan länsirajan suojaksi luotavaa linnoitusta oli käytännössä rakennettu vasta vuodesta 1830 lähtien. Krimin sodan syttyessä rakennustyö oli pahasti kesken. Valmiina olivat päälinnoitus ja kolme viidestätoista suunnitellusta erillisestä tornista. Talvella 1854 linnoituksen tykistöä vahvennettiin niin, että päälinnoituksessa oli tykkejä yhteensä 139, joista valmiina kestoasemissa vain 66. Tornien ampumavalmiiden tykkien luku oli 46. Torjuntavalmiudessa oli keväällä 112 linnoitustykkiä.

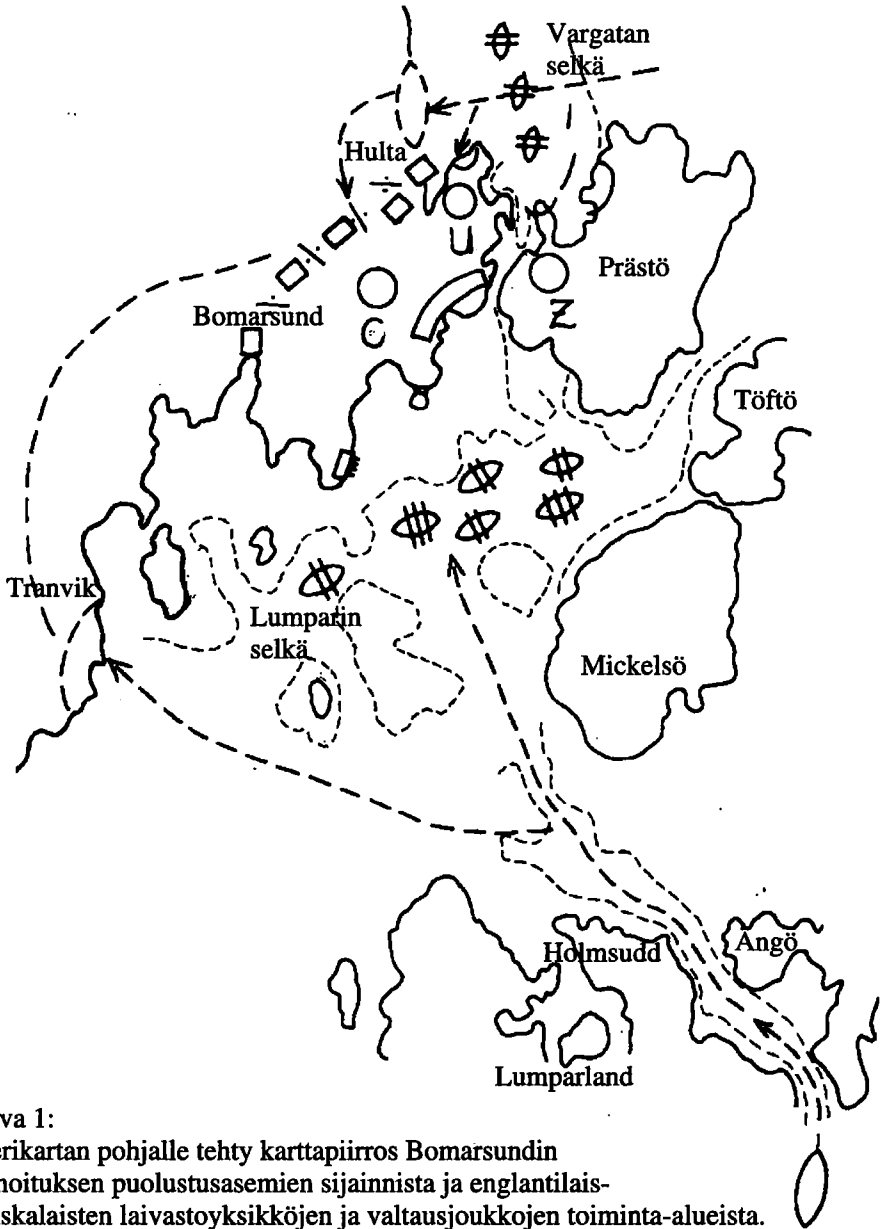
Linnoituksen miehityksenä oli kaikkiaan noin 2000 miestä, joista varsinaisia aseiden käyttäjiä 1700. Suomen kansallisista asevoimista puolustajiin kuului kaksi komppaniaa Suomalaisesta krenatööripataljoonasta.





Linnoituksen komentajana oli venäläinen, 63-vuotias tykistön eversti Jakob Bodisko lähimpänä apulaisenaan everstiluutnantti Knut Furuhjelm, joka samalla toimi Ahvenanmaan varakuvernöörinä.

Itsenäisesti puolustustaistelua käymään pystyviä torneja johtivat Bränklintissä (C-torni) kapteeni Tesche, Notvikissa (U-torni) luutnantti Zverjev ja Prästvikissä (Z-torni) luutnantti Chatelain.

Linnoitetun alueen eteläpuolelle, Grinkaruddin niemelle oli hätäisesti perustettu, maavalleilla vahvennettu tykkipatteri.

Puolustuksen tukemiseksi oli suunniteltu myös sissitoimintaa paikallista väestöä käyttäen, mutta kun vapaaehtoisiksi ilmoittautui vain muutamia yli-ikäisiä ukkoja, ajatuksesta oli luovuttava. Kohtalokkaampi Ahvenanmaan olosuhteiden virhearviointi koski vihollislaivojen navigointimahdollisuuksia. Paikalliselta väestöltä saatuihin tietoihin perustuen otaksuttiin eteläistä reittiä voivan Lumparnin selälle tunkeutua korkeintaan fregatin kokoluokkaa olevia aluksia ja karikoiden vuoksi uskottiin vain kahden aluksen kerrallaan voivan ampua linnoitusta. Pohjoisesta Lumparnille johtavan salmen taas kattoi linnoituksen tykkien tulialue.



-  linnoitus
-  ransk.-engl. joukkoja
-  liitt. laivaston aluksia
-  matalaa ja karikkoja

Kun tilanne oli arvioitu tällaiseksi, selän itäpuoliset salmet oli jätetty ilman tykkipattereiden suojaa.

Englantilaiset olivat touko-kesäkuun vaihteessa tehneet ahkerasti merenmittaus-, ja merkitsemistyötä ja saaneet aikaan linjalaivoillekin sopivan väylän Ängön ja Lumparlandin välinen salmen kautta Lumparnin selälle. Työtä oli johtanut etevä kartografi-upseeri Sullivan.

Päätöksen hyökkäyksestä ollessa vielä tekemättä tunkeutui kesäkuun 21. päivänä kolme Plumridgen ryhmän alusta Ängön väylää käyttäen linnoituksen läheisyyteen kokeilemaan sen taistelukykyä. Sekä linnoitus että ampuvat laivat kärsivät vähäisiä tappioita, viimeksi mainitut kuitenkin vain käväistessään linnoituksen tykkien lyhyen kantaman sisäpuolella.

Raportissaan Lontooseen amiraali Napier ilmoitti tiedusteluhyökkäyksen osoittaneen mahdollisuudet hyviksi operaation toimeenpanolle. Samalla hän kertoi ammuksia kulutetun 9600 punnan arvosta, mitä tietoa lienee tarvittu sotatoimen kustannusarvion tekemiseksi. Sotaministeri tunnettiin hyvin taloudelliseksi mieheksi toimittuaan aikaisemmin rahaministerinä.

Ensimmäinen maihinnousujoukkoja Ranskasta kuljettanut laiva saapui Ahvenanmaalle heinäkuun viimeisenä päivänä. Kaikkiaan kertyi ranskalaista sotaväkeä runsaat neljä rykmenttiä, joihin liitettiin englantilainen pioneeriyksikkö ja laivojen miehistöstä muodostettu osasto. Kun Lumparnille ja linnoitusalueen pohjoispuoliselle Vargatan selälle oli saatu siirretyksi kaikki operaatioon kuuluvat alukset, niiden lukumääräksi laskettiin n 65. Lukuun sisältyi muutamia huvipursiakin, joiden omistajat olivat tulleet seuraamaan sotatoimia.

Hyökkäyksen valmistelut vaativat vielä joitakin päiviä. Kenraalimajuri Bodisko, joka oli saanut ylennyksen onnistuneen torjuntataistelun johdosta, ei nähnyt linnoituksella olevan mitään mahdollisuuksia hyökkäysvalmistelujen häirintään.

Aamuyöllä 8.8. englantilainen fregatti Amphion ja ranskalainen fregatti Fleuton hiljensivät tykeillään Grinkaruddin rantapatterin, jonka miehitys siirrettiin päälinnoitukseen. Samaan aikaan liittoutuneet aloittivat maihinnousun linnoitusalueen molemmin puolin ja tykkipattereiden siirron linnoituksen selustaan.

Niillä tuli olemaan keskeinen merkitys Bomarsundin valtauksessa erityisesti sen vuoksi, että linnoituksen tykit oli suunniteltu ampumaan pääasiassa meren suuntaan.

Elokuun 10. päivänä alkoi taistelu laivojen ja linnoituksen kesken. Puolenpäivän aikaan ranskalainen fregatti Penelope ajautui karille linnoituksen tykkien kantopiirin sisäpuolelle ja saattoi vain vaivoin toisten alusten auttamana ja heittämällä osan tykeistään yli laidan pelastua tuholta. Siihen linnoituksen voitot päättyivätkin.

Elokuun 12.–13. päivinä ranskalaiset saivat ensimmäiset patterinsa valmiiksi ja linnoituksen pommitus alkoi toden teolla samanaikaisesti sekä maan että meren puolelta.

Erityisen ankaran tulituksen kohteeksi joutui kapteeni Teschen komennossa ollut C-torni. Räjähdysvaaran tultua ilmeiseksi Tesche esitti ranskalaiselle kenraalille aselepoa. Sen päätyttyä ranskalaiset tunkeutuivat torniin ja kapteeni miehineen joutui vangiksi. Päälinnoituksen tuli räjäytti sitten tornin, jolloin joukko ranskalaista kaatui.

U-torni joutui englantilaisen patterin maaliksi laivojen ammusten iskiessä torniin

samanaikaisesti. Kun vesi, muona ja lääkkeet olivat loppumaisillaan, miehille ryhdyttiin jakamaan ylimääräisiä olut- ja viina-annoksia. Vähän myöhemmin tornin päällikkö, luutnantti Zverjeff katsoi parhaaksi tehdä välirauhan lähimmän vihollisensa kanssa.

15.–16.8 yöllä tuli päälinnoitusta vastaan kiihtyi äärimmilleen ja aamuyöllä nousi muurin harjalle valkoinen lippu. Kenraali Bodisko katsoi turhaksi jatkaa toivotonta taistelua. Amiraali Napier ja kenraali Baraguay d'Hilliers vaativat ehdotonta antautumista eikä puolustuksen johdolla ollut muuta mahdollisuutta kuin suostua siihen.

Z-torni, joka oli käynyt menestyksellä taistelua vaurioittaenkin yhtä alusta, kieltäytyi aluksi antautumasta ja lopetti taistelun vasta kenraali Bodiskon vaatimuksesta.

Bomarsundin linnoitus oli pitänyt puoliaan 8 vuorokautta 2000 miehellä ja sadalla tykillä yli 10 000 miestä ja satoja tykkeitä vastaan. Kokonaistappiot olivat suhteellisen vähäiset, 53 kaatunut ja 86 haavoittunutta. Liittoutuneiden tappioista ei ole varmoja tietoja. Kummallakin puolella raivosi kolera ankara ja paikalliset asukkaat ovat kertoneet sen surmanneen enemmän sotilaita kuin tykkien ammukset ja kiväärien luodit.

Bomarsundin valtaajat ottivat linnoituksen varusväen vangeikseen; osa vietiin Englantiin, osa Ranskaan. Suomalaisista upseereista viettivät vankeusaikansa Englannissa ainakin everstiluutnantti Grahn, kapteenit von Essen, Snellman ja Melart sekä luutnantit Höök, Dalin ja Bluhm. Heitä kohdeltiin varsin hyvin. Kapteeni Melart kirjoitti vankeudessa olostaan seuraavasti: ”Elämä Englannissa kului erinomaisen hupaisasti. Meille osoitettiin erinomaista huomaavaisuutta... Saimme täydellisen vapauden ja meille annettiin lupa kunniasanaamme vastaan matkustella koko Englannissa. Upseerimme olivat tanssin vuoksi nuorten naisten suuressa suosiossa..” Ranskassa vankien elämä ei ollut tanssimista. Eversti Furuhjelm kertoo päivän paistaneen majoitushuoneen seinien läpi ja veden jäätyneen pesukannussa kylminä öinä.

Syyskuun toisena päivänä räjäytettiin päälinnoituksen muurit. Tilaisuutta käytettiin hyväksi totuuden löytämiseksi kiistakysymykseen laivatykistön tehosta kivisiin suojarakennelmiin. Kontra-amiraali Chads antoi linjalaiva Edinburghin ampua ehyttä muuria ensin 500 jaardin ja sitten 1000 jaardin etäisyydeltä. Lähempää ammuttu linjalaivan tykkien yhteislaukaus aiheutti kohteessa täydellisen tuhon, kauempaa ammuttuna tulos oli heikko.

Loppuvuoden 1854 tapahtumista Suomen rannikoilla on mainittava vielä niinkutsuttu Turun kahakka. Turkua lähestyi 22.8. neljä englantilaista sota-alusta, jotka asettuivat Ison Pukkisaaren taakse aloittaen ammunnan havaitsemiinsa pieniin tykkiveneisiin ja rantapattereihin. Kaksi venettä sai runkoonsa osuman menettäen neljä miestä kaatuneina useiden haavoituessa. Laivat aloittivat ammunnan puolustajan aseiden kantaman ulkopuolelta, mutta kun ne liikkueessaan joutuivat lähemmäksi, saivat nekin osansa.

Kun taistelu kolmen tunnin jälkeen taukosi, nähtiin yhtä niistä hinattavan Airiston selälle. Pattereiden miehistä vain yksi kaatui. Illalla englantilaislaivat poistuivat

Korppoon suuntaan. Kaupungin puolustajat, kontra-amiraali Johan von Schantz sekä 2. lk:n kapteeni A. Scheele tykkiveneiden miehistöineen saivat kiitosta ja kunniamerkkejä. Kunniaa ja mitaleita tuli myös kenraaliluutnantti Ramsayn ja hänen rannikkokaistaa puolustaneiden maavoimayksikköjensä osaksi, niihin kuuluneet Suomen ruotuväikyksiköt mukaanluettuna. Turun kahakan jälkeen sotatoimet vähenivät Suomen vesillä.

### Laivastot 1855 ja alkukesän tapahtumat

Nikolai I kuoli 2.3.1855 ja hänen seuraajansa, Aleksanteri II:n uskottiin olevan taipuvainen rauhaan, mutta Wienissä käydyt rauhanneuvottelut päättyivät huhtikuussa tuloksettomina. Sota Itämerelläkin oli odotettavissa heti jäästeiden poistuttua.

Liittoutuneiden kokemukset sekä Mustalla merellä että Itämerellä olivat vuonna 1854 osoittaneet, että tehokkaaseen linnoitusten pommittamiseen matalilla ja karikkoisilla vesillä tarvitaan tavanomaisten sota-alusten lisäksi raskailla tykeillä aseistettuja, pieniä ja vähäisen kulkusyväyksen omaavia laivoja.

Kokeiluja tällaisilla aluksilla oli tehtykin jo 1840-luvulta alkaen, mutta vasta Krimin sodan ensimmäisen vuoden kokemukset vauhdittavat niiden rakentamista.

Englannin ja Ranskan yhteisprojektina syntyi kolmenlaisia erikoisaluksia: kahdella raskaalla tykillä aseistettuja tykkiveneitä, yhtä järeää tykkiä käyttäviä mörssäriveneitä ja kanuunapatterin kantavia tykkilauttoja.

Toukokuussa 1855 Itämerelle saapunut yhtynyt laivasto oli, paitsi erikoisaluksiensa vuoksi, myös sikäli edellisen vuoden laivastoa uudenaikaisempi, että se ei sisältänyt enää yhtään pelkästään purjeiden avulla liikkuvaa alusta, joskin monilla niistä oli edelleenkin apupurjeet.

Liittoutuneiden yhtyneen laivaston alusten kokonaisuusvaihteli kulkukauden aikana välillä 60–80 englantilaisten ollessa enemmistönä. Huoltoalusten, erityisesti kivihiiltä ja ampumatarvikkeita kuljettavien laivojen luku oli lisääntynyt.

Englannin Itämeren laivaston komentajaksi oli Napierin tilalle määrätty kontra-amiraali, Sir Richard Dundas, toistakymmentä vuotta edeltäjänsä nuorempi, vähemmän kokenut, korkeiden amiraalien sukua oleva meriupseeri. Edellisen kesän ranskalainen komentaja, Parseval-Dechênes oli korvattu kontra-amiraali Charles Penaudilla.

Maavoimia ei Itämerelle enää lähetetty. Laskelmia oli tosin tehty Kronstadtin ja Viaporin väliaikaiseksi miehittämiseksi linnoitusten pommittamisen yhteydessä, mutta niiden toteuttamisesta oli luovuttu.

Suomessa oli väliaikaisen kenraalikuvernöörin, Rokassovskin tilalle määrätty kenraaliadjutantti Friedrich Berg pyrkinyt parhaansa mukaan kohentamaan suuriruhtinaskunnan rannikon puolustusta.

Toimenpiteet keskitettiin neljään pääkohteeseen: Turkuun, Helsinkiin, Viaporiin ja Viipuriin. Vähemmän tärkeä tykistö muualta siirrettiin näihin puolustuskeskuksiin. Pääosa asevoimien lisäyksestä keskitettiin Helsingin-Viaporin puolustukseen. Linnoituksen tykistön vahvennusten lisäksi rakennettiin erillisiä tykkipattereita kaupungin sivustoilla oleville saarille. Myös joukkojen määrää lisättiin yli 50 000:n

Helsingin ohella parannettiin myös Viipurin varustuksia. Turun puolustukseen ei lisäjoukkoja eikä -tykistöä riittänyt. Soutulaivaston tykkipurret jaettiin niin, että 42 niistä sijoitettiin Helsingin, 30 Turun ja 8 Viipurin puolustukseen.

Puolustusvyöhykkeiden torjuntatehoa lisättiin laskemalla jäiden lähdettyä noin 1000 merimiinaa Helsingin-Viaporin edustalle ja pienempi määrä Turun puolustukseen.

Tiedonkulun parantamiseksi rakennettiin Pietarin ja Helsingin välille sähkölennätin, jollainen oli 1840-luvulta alkaen ollut jo useiden Euroopan maiden käytössä.

Liittoutuneen laivaston ensimmäiset iskut kohdistuivat nytkin Hankoniemelle. Toukokuun 26. päivänä joukko englantilaisia nousi maihin Tvärminnessä ja poltti siellä kaksi ankkurissa ollutta kuunaria ja yhden kaljaasin. Muutamien paikalle hälytettyjen kasakoiden onnistui keskeyttää enemmän tihutyöt.

Kesäkuun 5. päivänä ankkuroi Hangon redille englantilainen fregatti Cossack, josta lähetettiin maihin laivavene jonkinlaiselle rauhanlipulla varustettuna, ilmeisellä tarkoituksella etsiä yhteyttä paikallisiin sotilaihin (Hankoniemen vanhat linnoitukset oli hävitetty edellisenä syksynä liikaa väkeä sitovina). Niemellä sijainneen lennätinaseman suojajoukkueen johtaja tulkitsi vihamielisen yrityksen olleen kysymyksessä ja komensi miehensä avaamaan tulen rannalle nousseita vastaan. Seurauksena oli kuuden miehen kuolema ja neljän haavoittuminen. Amiraali Dundas ja kenraalikuvernööri Berg kävivät tapauksen johdosta kireänsävyisen kirjeenvaihdon sopien lopuksi ne paikkakunnat, joissa vankeja vastaisuudessa vaihdettaisiin.

Kesä- ja heinäkuun sekä alun elokuutakin molemmat laivastot kiertelivät pieninä ryhminä Suomen rannikoita yhtyen ajoittain. Pohjanlahden rannikolla hävitysretkistä saivat eniten kärsiä Uusikaupunki, Rauma, Pori ja Vaasa, Suomenlahdella Loviisa ja Kotkan linnoitusalue. tilanteiden vakavuudesta huolimatta niihin saattoi liittyä hupaisiakin piirteitä, kuten virolahtelaisen kartanonomistajan joutuminen kielikokeeseen todistaakseen, ettei ollut venäläinen. Lausumalla Isä meidän-rukouksen suomeksi hän pelasti kartanonsa.

Ainoa varsinainen taistelu brittiläisten ja rannikkopuolustusyksikköjen välillä käytiin heinäkuun puolivälissä Viipurin edustalla Uuraan salmassa. Se ei tuottanut menestystä eikä merkittäviä tappioita kummallekaan puolelle. Suurimmat materiaaliset vahingot hyökkääjät aiheuttivat puolustajalle tuhoamalla heinäkuun lopulla Ruotsinsalmen linnoituskaupungin.

Kuten edellisenä kesänäkin, yhtyneet laivastot vierailivat jälleen Kronstadtin vesillä ja uudetkin amiraalit tulivat siihen tulokseen, että linnoitus oli liian kova pala laivatykistölle. Venäläisiä sota-aluksia ei saatu houkutelluksi tykkien suojasta taisteluun. Elämä linnoituksessa jatkui lähes rauhanomaisena.

### Viaporin pommitus

Liittoutuneen laivaston aikaansaamat hävitykset Suomen rannikoilla olivat kevään ja kesän kuluessa kasvaneet melko suuriksi, mutta vahvasti puolustettua sotilaallista kohdetta vastaan mahtavaa laivastovoimaa ei oltu käytetty, mitä yleinen mielipide

erityisesti Englannissa vaati. Siksi sotilasjohto päätti keskittää voimat Kronstadtin jälkeen vahvinta linnoitusta, Viaporia vastaan.

Helsinki-Viaporin puolustusalue oli jaettu kolmeen ala-alueeseen:

- keskustalinnointus komentajana kenraaliluutnantti Sorokin,
- oikea sivusta, Lauttasaari, Punavuoret ja Kaivopuisto, komentajana kenraaliluutnantti Ramsay ja
- vasen sivusta, Santahamina ja päälinnoinituksen muut idänpuoleiset saaret, komentajana kenraaliluutnantti Gyldenstube.

Viaporin päälinnointus oli valtaosaltaan venäläisten joukkojen miehittämä, Lauttasaaren puolustusta hoiti suomalainen krenatööri-tarkk'ampujapataljoona. Santahaminan suunnan erilliset patterit ja tykkipurret olivat suurelta osaltaan suomalaisten meriekipaasien miehittämät. Niiden toimintaa johti 1. suomalaisen meriekipaasien päällikkö, kontra-amiraali Fredrik Nordmann, pattereiden ja tykkipurisyksikköjen päällikköinä oli useita suomalaisia upseereita, joista mainittakoon 2. lk:n kapteeni Anton Scheele, kapteeniluutnantti Otto Carpelan sekä luutnantit Aleksander Armfelt, Carl Brakel, Carl Palmfelt ja Leopold Toppelius.

Ensimmäinen kosketus liittoutuneiden laivaston ja Helsingin puolustajien välillä tapahtui kesäkuun 22. päivänä puolustusrintaman itäisellä osalla. Noin kello kymmenen aikoihin näkölennätin tiedotti: Ison Jauhosaaren (nyk. Isosaari) luona oleva fregatti nostanut ankkurinsa – kulkee pitkin rannikkoa koilliseen.”

Alus, 34-tykin fregatti Amphion eteni kohti Villinkiä luotausvene edellään ja päästyään parin kilometrin etäisyydelle lähimmästä patterista avasi tulen sitä kohti. Alueen kaikki neljä patteria ja osa tykkipurista kohdistivat tulensa luotausveneeseen ja fregattiin. Taistelua kesti kolme tuntia, jonka jälkeen brittialus vetäytyi kauemmaksi rannikon läheisyydestä. Molemmilta puolilta kaatui taistelussa yksi mies. Englantilainen, joka jäi puolustajan haltuun, oli perämies George Quinell. Hänet haudattiin Isosaareen, jossa hänen muistomerkkinsä on edelleen linnakkeen hoidossa.

Torjunnassa kunnostautui erityisesti Santahaminaan sijoitettu, suomalaisen meriekipaasien miehittämä patteri ja sen päällikkö Leopold Toppelius.

Santahaminan kahakan jälkeen Helsingin puolustusta lujitettiin jatkuvasti. Itäisen alueen tykistöä vahvennettiin kahdella patterilla. Keskustassa tykistöä lisättiin varsinkin Kustaanmiekalla ja Vallisaarella. Puolustusjärjestelmän tykkien kokonaismäärä linnoitustykit, erilliset pommitustykit ja kenttätykit mukaanlukien nousi toiselle tuhannelle, mutta tykkien vanhanaikaisuudesta johtuen suurin osa niistä kantoi alle kaksi kilometriä, mikä oli uusimpien laivatykkien kantamaa selvästi vähemmän.

Viaporiin sijoitetun Venäjän laivasto-osaston taisteluvarvon varaan ei paljoa laskettu. Suurimpia aluksista käytettiin alusupotteina: kolmekantinen 120-tykin linjalaiva Rossija ankuroitiin Kustaanmiekkan, 74-tykin Hesekiel Särkän ja 44-tykin fregatti Tsesarevitsh Kuninkaansaaren ja Santahaminan väliseen salmeen. Osa meriekipaasien vanhimmista veneistäkin upotettiin esteiksi puolustusvyöhykkeen mataliin salmiin vihollisalusten mahdollisille tunkeutumisreiteille varsinaisen puolustuslinjan selustaan.

Liittoutuneen laivaston Helsingin puolustukseen kohdistunut tiedustelu jatkui

heinäkuussa. Kuun lopulla pistäytyi Pihlajasaaren läheisyydessä kuusi ja Isosaaren edustalla kaksi pienempää alusta luodaten ahkerasti.

Tallinnan linnoituksen komentajan, kenraaliadjutantti Grabben johdolla suoritettiin jatkuvaa tiedustelua ja tähystystä Naissaaren suuntaan, jonka vihollislaivasto näytti valinneen operaatiotukikohdakseen. Kenraaliluutnantti Berg sai häneltä Pietarin kautta jatkuvasti tietoja niin englantilaisten kuin ranskalaistenkin laivojen lukumäärien vaihteluista ja liikkeistä.

Elokuun 7. päivänä kenraalikuvernööri Berg tiedotti Pietariin ministeri Dolgorukoville vihollislaivaston saapuneen Viaporin edustalle. Hänen mukaansa yhtyneeseen laivastoon kuului kaikkiaan 10 linjalaivaa, 6 fregattia, 2 korvetta, 4 uivaa patteria, 16 mörssärivenettä (bombardia), 23 tykkiproomua ja 14 erilaista muuta alusta. Santahaminan edustalle oli lisäksi saapunut 2 linjalaivaa ja näköpiirissä oli 3 muuta alusta.

Näistä laivoista olivat englantilaisia 131 tykin Duke of Wellington, 91 tykin Exmouth ja 60 tykin alukset Cornwallis, Hawke, Hastings, Russel sekä Edinburgh ja ranskalaisia Tourville, Austerlitz ja Duquesne. Kuudesta fregatista oli puolet englantilaisia, puolet ranskalaisia.

Pari päivää pienimmät aluksista ja suurten alusten laivaveneet luotasivat ja asettelivat merimerkkejä toiminta-alueelle. Täällä, kuten vuotta aikaisemmin Bomarsundissa merenmittausta ja tuliasemien merenkulullista valmistelua johti alalle erikoistunut captain Sulivan.

Kun työ oli valmis, asettuivat laivat seuraavaan järjestykseen:

- englantilaiset tykkiproomut ja bombardit Pihlajasaarten ja Abrahaminluodon välille noin 100 metrin päähän toisistaan, samantyyppiset ranskalaiset alukset linjaan englantilaisten jatkoksi,
- englantilaiset linjalaivat ja fregatit kahteen linjaan noin 600 metrin päähän Melkin saaresta etelään,
- ranskalaiset linjalaivat ja fregatit noin 700 metriä Abrahamin luodosta lounaaseen sekä
- kaksi brittiläistä linjalaivaa ja yksi fregatti noin 2,5 kilometriä Santahaminasta etelään.

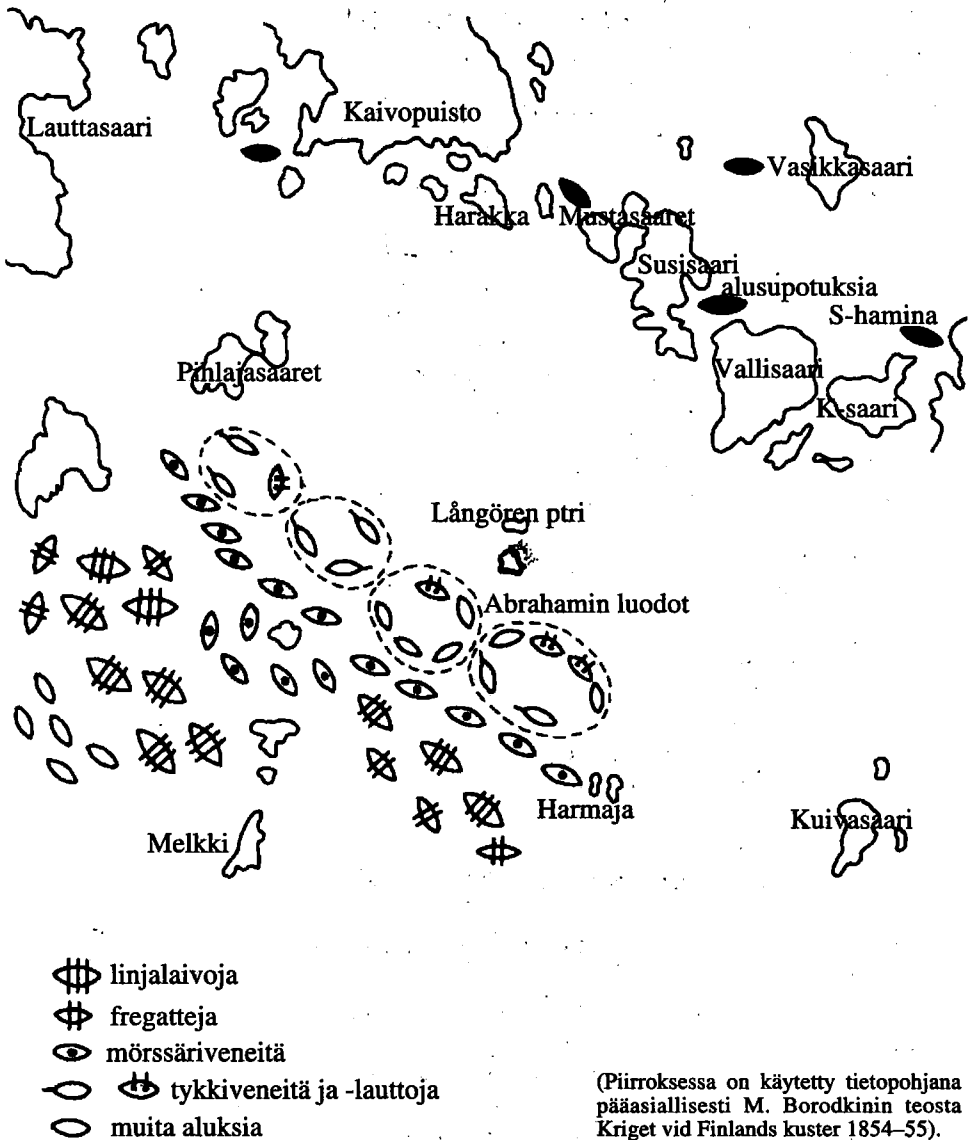
Liittoutuneiden valitsemat taisteluasemat olivat 3–4 kilometrin päässä linnoituksesta.

Järeillä tykeillä varustetut bombardit oli varustettu satojen metrien pituisilla köysillä, joiden avulla niitä voitiin varpata lähemmäksi tai kauemmaksi linnoituksesta. Tykkiveneiden tehtävänä oli risteillä ja ampua raskaiden alusten linjan etupuolella, neljää ranskalaista uivaa patteria hinattiin Pihlajasaarten ja Harmajan välisellä merialueella, kutakin noin puolen kilometrin säteellä.

Ranskalaiset rakensivat Långörenin luodolle 5-tykkisen järeän patterin vain noin parin kilometrin päähän lähimmistä linnoituksen tuliasemista.

Aikaisin elokuun 9. päivän aamulla amiraali Dundasin lippulaivan, Duke of Wellingtonin raakaan nousi lippumerkki ammunnan aloittamisesta. Aluksi tuli kohdistettiin Länsi-Mustasaaren ja Särkkään sekä saarten väliin ankkuroituun linjalaiva Hesekieliin, samoin Harakan saaren ja Kaivopuiston rantapattereihin. Sitten





Kuva 2: Liittoutuneiden laivasto Viaporin edustalla 9.-10.8.1855

tuli siirrettiin asteittain Susisaareen, Vallisaareen ja kahden viimeksimainitun saaren väliin ankkuroituun linjalaiva Rossijaan. Linnoitus vastasi laivojen ammuksaan vaimeasti, koska sen tykkien kantama oli riittämätön. Vain ajoittain linnoitusta lähestyneisiin tykkiproomuihin oli mahdollisuus ulottua.

Kello 10 aikaan syttyi saarilla tulipaloja ja puolen päivän aikaan räjähti Kustaan-

miekalla neljä ammusvarastoa. Illan pimetessä tulipalot laajenivat niin, että Helsingistä katsoen koko Viapori näytti olevan yhtenä tulimerenä. Kenraalikuvernöörin sotaministerille aamulla lähettämän sanoman mukaan ammusvarasto oli räjähtänyt myös Länsi-Mustasaarella vaurioittaen saaren varustuksia. Iltapäivällä Berg ilmoitti lisää tulipaloja syttyneen linnoituksessa tuhoten venevajat ja muonavarastot. Englantilaiset laivat olivat alkaneet ampua myös Lauttasaarta.

Puolustajan tykistöllä oli ollut menestystä vain Santahaminan suunnalla, jossa patterit olivat saamistaan vaurioista huolimatta pakottaneet vihollislaivat vetäytymään yhden niistä joutuessa toisten hinaukseen.

Elokuun 10. päivänä pommitus jatkui. Illalla ilmoitettiin Viaporia vastaan ammutun tulituksen alkamisesta lähtien noin 20 000 laukkausta ja Santahaminaa vastaan noin 3000 laukkausta. yhteenvetona Berg ilmoitti tulipalojen tuhonneen neljä puutavaravarastoa, kolmikerroksisen tiilirakennuksen ja joukon pienempiä rakennuksia. Yöllä 11. päivää vasten laivat ampuivat yli 300 rakettia linnoitukseen ja kun aamu valkeni, tuli yllättäen lakkasi. 13. päivän aamuna ranskalaiset ryhtyivät purkamaan Långörenin luodolle rakentamaansa tykkiasemaa ja 14. päivänä koko yhtynyt laivasto poistui Helsingin edustalta uhuttuaan kaupunkia ja pommitettuaan linnoitusjärjestelmää yhtäjaksoisesti 46 tuntia.

Pommit ja raketit aiheuttivat melkoista tuhoa, mutta itse linnoituslaitteet kärsivät suhteellisen vähän ja henkilötapit ilmoitettiin vain 55 kaatuneeksi ja 205 haavoittuneeksi. Vihollisen laivasto, joka pysytteli – ehkä tiedossaan olevan miinakentän vuoksi – omien tykkiensä kantaman äärirajoilla ja pääasiassa puolustajan tykkien tavoittamattomissa, ei kärsinyt juuri mitään menetyksiä; amiraali Dundasin raportin mukaan vain 30 miestä haavoittui.. ”vähemmän vihollisen ammuksista kuin rakettien räjähdyksistä omilla laivoillamme.”

Suurista menestyksistä ei kummallakaan puolella mitaleita jaettu, mutta Venäjän keisarille torjuntataisteluista lähetetyt raportit antoivat hänelle aiheen palkita alaisiaan urhoollisuudesta. Kunniamerkkejä saivat suomalaisista itäisen puolustusalueen patterinpäälliköt luutnantti Federley ja midshipman (alin upseeri-arvo) Mathlin sekä kunniamaininnan keisarin kiitoskirjeessä kapteeniluutnantit Carpelan ja Lagerstedt, luutnantit Palmfelt ja Stjerncreutz sekä midshipman Armfelt.

Tämän suurisuuntaisen, mutta vähätuloksisen voimannäytön jälkeen pääosa liittoutuneiden laivastosta poistui Itämeren vesiltä. Muutamat jälkeen jätetyt alusyksiköt jatkoivat vielä risteilyjään Suomen rannikoilla tavanomaisia tihutöitään tehden. Marraskuun lopulla poistuivat viimeisetkin vihollisaluukset Suomen vesiltä. Joulukuun 26. päivänä Spitheadiin palannut Englannin Itämeren laivasto laski amiraliteetin määräyksestä lippunsa ”siksi kunnes taas ensi keväänä taistelutoiminnan uusi kausi on käsillä” . Seuraavaa sotakesää ei Itämerelle tullut.

### Sodan poliittiset ja taloudelliset seuraamukset

Rauhanneuvottelut alkoivat myöhään syksyllä 1855 ja johtivat helmikuun lopulla aselepoon ja rauhansopimuksen allekirjoitukseen Pariisissa 30.3.1856.

Rauhansopimuksessa olivat Suomen kannalta tärkeimpiä Ahvenanmaata koskevat

kohdat. Erillisessä sopimuksessa määrättiin, että Venäjä ei saanut linnoittaa Ahvenanmaata eikä rakentaa saarille sotilas- tai laivastotukikohtia. Sopimukseen ei sisällynyt rajoittavia määräyksiä sotajoukkojen pidosta Ahvenanmaalla.

Venäjän valtiolle tuli sodasta Suomen rannikoilla suuria taloudellisia menetyksiä, suomalaisille suurimmat vahingot koituivat kauppalaivaston supistumisena lähes puoleen sodanedellisestä. Kaappauksen pelosta myytiin laivoista ulkomaille 158, vihollisen kaappaamina menetettiin 89 ja haaksirikkoutuneina 22 kauppa-alusta.

Suuriruhtinaskunnan puolustusvalmisteluista suomalaiset joutuivat maksamaan huomattavan osan. Suomalaisten värvättyjen pataljoonien, ruotupataljoonien ja meriekipaasien kustannukset sodan ajalta nousivat yhteensä 1,5 miljoonaan hopearuplaan.

## ENGLANTILAISET SUKELLUSVENEET ITÄMERELLÄ ENSIMMÄISESSÄ MAAILMANSODASSA

### Sota syttyy, ensimmäiset veneet Itämerelle

Euroopan poliittista tilannetta 1900-luvun alkuvuosikymmeninä hallitsivat edelliseltä vuosisadalta periytyneet toistensa vastaiset liittoutumat: Saksan, Itävalta-Unkarin ja Italian kolmiliitto ja Ranskan sekä Venäjän ententeksi kutsuttu ystävyysliitto. Vuonna 1904 Englanti liittyi jälkimmäiseen sopimuksellaan Ranskan kanssa. Kolme vuotta myöhemmin Britannia lujitti suhdettaan ententeen tekemällä laivastosopimuksen Venäjän kanssa. Sopimus oli Venäjälle tärkeä Saksan jatkuvasti kasvavan merellisen voiman vuoksi Itämerellä.

Balkanilla vuosina 1912 ja 1913 käydyt sodat ja niiden jälkeen yhä lisääntynyt jännitys liittoutumien välillä sytytti lopulta sodan elokuun alkupäivinä 1914.

Venäjän korkeimmassa johdossa pidettiin todennäköisenä Saksan hyökkäystä meritse Venäjän pohjoiselle rannikolle todennäköisimpänä kohteena pääkaupungin Pietarin alue.

Laivaston jälleenrakentaminen Tsushiman katastrofin jälkeen vuonna 1905 ja kiinteän rannikkopuolustuksen luominen olivat sodan syttyessä pahasti kesken, joten Venäjän tukipyyntö merellä vahvalle liittolaiselle oli luonnollinen.

Englannissa ei pintalaivaston lähettämistä Itämerelle katsottu mahdolliseksi ainakaan niin kauan kuin Grand Fleetin kanssa lähes tasaveroinen Hochseeflotte oli täysin toimintakykyisenä Pohjanmeren satamissa. lisäksi suurten alusten siirtyminen salmien läpi Itämerelle olisi sisältänyt suuren riskin. Siksi alettiin pohtia sukellusveneiden käyttämistä liittolaislaivaston tukena. Taistelulaiva Iron Dukella pidetyssä kokouksessa 17.9.1914 tehtiin päätös sukellusveneiden lähettamisestä.

Lokakuun puolivälissä lähtivät kolme E-luokan sukellusvenettä, E-1, E-9 ja E-11 Corlestonin tukikohdasta kohti Itämerta. Pälliköt olivat kokeneita sukellusvenemiehiä, erityisesti kapteeniluutnantti Max Horton, E-9:n päällikkö ja tuleva Itämerelle koottavan sukellusveneryhmän johtaja. E-11 joutui konevian ja saksalaisten ahdistelun vuoksi palaamaan Englantiin.

Ensimmäisenä salmialueen läpäisseen E-1:n päällikkö, kapteeniluutnantti N.F.

Laurence ei malttanut olla hyökkäämättä ensimmäistä näkemäänsä saksalaista risteilijää vastaan. Epäonnistunut hyökkäys paljasti saksalaisille englantilaisten tulleen Itämerelle. Kun E-9:kin oli onnellisesti läpäissyt salmialueen, kohtasivat Horton ja Lavrence Itämerellä ja venäläiseltä upseerilta saamansa ohjeen mukaan navigoivat veneensä Suomen lounaisrannikolle Lappohjaan, missä saivat ensimmäisen huoltonsa ja yhteysupseerit.

Sukellusveneiden varsinaisessa tukikohdassa Tallinnassa brittisukellusveneet alistettiin paikalliselle komentajalle ja aloittivat tutustumisen olosuhteisiin tekemällä ensimmäiset sotarekensä Itämerellä. Myöhäissyksyllä jää ja huonontuneet toimintaolosuhteet siirsivät tehokkaan toiminnan seuraavaan avovesikauteen. Kapteeniluutnantti Horton sai käyttää kaiken tarmonsaa luodakseen sukellusveneilleen tyydyttävät olosuhteet kevättä 1915 varten.

### Menestysten kausi 1915

Jo toukokuun alkupäivinä lähtivät E-1 ja E-9 Kuurinmaan vesille hyökkäämään vahvaa saksalaista osastoa vastaan sen tukiessa Libauta kohti etenevää Saksan armeijaa. Tuloksia ei vielä tässä vaiheessa tullut, mutta kauan ei niitä tarvinnut odottaa. Avovesikaudesta 1915 tuli englantilaisten sukellusveneiden menestyksellisin toimintavaihe Itämerellä.

Kesäkuun 5. päivänä E-9 kohtasi yllättäen Gotlannin vesillä paikallaan kelluvan saksalaisen alusryhmän, jonka muodostivat huoltolaiva Dora Hugo Stinnes ja kaksi hävittäjää sen kyljissä. Tilanne oli hyökkäystä varten mitä parhain. Hortonsin lähettämät torpedot osuivat sekä huoltoalukseen että toiseen hävittäjään. Edellinen upposi ja jälkimmäinen pystyi toisen hävittäjän avustamana vaivoiin palaamaan Libauhun.

Hortonsin arvokkain saalis oli E-9:n heinäkuun 2. päivänä torpedoima saksalaisen laivasto -osaston komentajan, kontra-amiraali Hopmanin lippulaiva, risteilijä Prinz Adalbert. Tällä kertaa sukellusvene selviytyi täpärästi osaston toisen aluksen päälleajolta. Se olikin merisodan tässä vaiheessa tykillä ammunnan ohella ainoa pinta-aluksen torjuntakeino sukellusvenettä vastaan, vedenalainen mittaus ja syvyyspommit olivat vielä kehitteillä. Vaurioitunut risteilijä kyettiin kuitenkin hinaamaan telakalle.

Kapteeniluutnantti Laurencen E-1 sai myös ensimmäisen saaliinsa heinäkuussa, se oli 4000 tonnin rahtialus, jonka se upotti Östergarnin luona. Elokuun 19. päivänä sukellusvene vaurioitti pahasti taisteluristeilijä Moltkea, mikä sai saksalaisen eskaaderin vetäytymään väliaikaisesti pohjoisilta vesiltä Danzigiin.

Heinäkuussa oli Englannissa tehty päätös uusien sukellusveneiden lähettämisestä Itämerelle, entistä tietä E-veneet 8, 13, 18, ja 19 sekä niiden lisäksi hitaammat ja heikommin aseistetut neljä C-luokan venettä Arkangelin kautta maa- ja vesiteitse Pietariin ja sieltä edelleen Suomenlahdelle. Näitä veneitä oli kuljetuksen vuoksi kevennettävä, josta syystä suuri osa niiden varustuksesta lastattiin kuljetusalukseen. Matkalla rahtilaiva kuitenkin katosi ja uuden lähetyksen saaminen Tallinnaan kesti vuoden, jonka ajan C-luokan veneet joutuivat makaamaan toimettomina tukikohdassa.

Salmialueen läpäiseminen oli vaikeutunut. Elokuussa tapahtuneessa ensimmäisessä

yrityksessä E13 ajautui karille Tanskalle kuuluvan saaren rantaan ja saksalainen hävittäjä ampui sen seulaksi suuren osan miehistöstä saadessa surmansa. E-8, 18 ja 19 selviytyivät taitavasti vainoojiaan vältellen Itämerelle.

Kun edellämainitut sukellusveneet olivat liittyneet jo Itämerellä oleviin veneisiin, britit aloittivat järjestelmällisen toiminnan saksalaisia sota-aluksia ja heidän malminkuljetuksiaan vastaan Ruotsin malmisatamista Saksaan. Viiden veneen yhteinen saalis loka-marraskuussa 1915 oli kaksi risteilijää ja toistakymmentä eri kokoista rahtilaivaa. Lokakuussa E-8 upotti Prinz Adalbertin, joka oli päässyt telakalta E-9:n vaurioitettua sitä heinäkuussa. Marraskuussa E-19 upotti risteilijä Undinen.

Talven tulo lopetti kaikkien osapuolten sotatoimet Itämerellä ja englantilaiset sukellusvenemiehet aloittivat Tallinnassa veneittensä kunnostuksen seuraavaa kulkukautta varten.

### Saalis vähenee, kulkukaudet 1916 ja 1917

Purjehduskausi 1916 alkoi aikaisin jäästeiden poistuttua. Uusi englantilaislaivueen komentaja, komentajakapteeni Francis Cromie oli ponnistellut ankarasti saadakseen veneensä parhaaseen mahdolliseen kuntoon. Tilanne oli kuitenkin brittien osalta muuttunut. Toimintaan vaikutti rajoittavasti se, että venäläiset sukellusveneet oli vihdoin saatu toimintakuntoon eikä brittien enää annettu valita parhaita saalistusalueita. Amiraali Kanin odotti saksalaisten hyökkäystä Riiianlahdelle ja halusi siksi pitää englantilaisia, samoin kuin uusia taistelulaivojaankin valmiudessa Suomenlahdella saksalaisia vastaan. Suurin osa purjehduskautta kului kuolettavassa odotuksessa, vaikka nyt olisi voimaakin ollut riittävästi C-luokan alusten ollessa vihdoin toimintavalmiudessa.

Britit eivät enää olleet yksin herroja Itämeren pinnan alla. Venäläisten lisäksi saksalaisetkin olivat siirtäneet uusia sukellusveneitä Itämerelle sen jälkeen, kun he Skagerrakin taistelun jälkeen olivat keskittäneet voimansa sukellusvenesotaan.

Torpedomaalien vähäisyyden vuoksi he varustivat osan sukellusveneistään miinoittajiksi, ja laskivat niillä runsaasti pieniä miinoitteita laajalle alueelle Pohjanlahdelta aina Kronstadttiin asti. Useita venäläisaluksia ajoikin saksalasiin miinoin. Toisaalta saksalaiset puolestaan menettivät useita kevyitä aluksiaan venäläisissä miinakentissä. Todennäköisesti yksi brittiläisistä sukellusveneistäkin tuhoutui miinanajossa, E-18 ei palannut toukokuuiselta matkaltaan torpedoituaan Steinortin luona saksalaisen hävittäjän.

Englantilaisille sukellusveneille purjehduskausi 1916 jäi tuloksiltaan heikoksi. Ainoa vaurioitettu sota-alus oli E-18:n torpedoima hävittäjä ja rahtialuksiakin britit upottivat yhdessä venäläisten sukellusveneiden kanssa vain muutaman.

### Venäjän vallankumous ja brittisukellusveneiden kohtalo

Venäjä oli kevättalvella 1917 sotilaallisen romahduksen partaalla. Asevoimien moraalilaski ja edellytykset jo vuosia valmisteltuun vallankumoukseen lisääntyivät. Laivastossa, joka oli suurimman osan sota-ajasta maannut lähes toimettomana ja

alttiina vallankumouksellisille vaikutteille, muutokset olivat rajuimmat. Kapina levisi laivastotukikohtiin, Helsingissäkin murhattiin useita upseereita.

Englantilaisessa sukellusvenelaiueessa oli edelleenkin 8 täysin taistelukykyistä alusta ja tahtoa jatkaa sotaa saksalaisia vastaan, mutta Cromien yritykset pitää yllä offensiivista mielialaa venäläisten keskuudessa eivät tahtoneet onnistua.

Saksalaiset olivat edenneet Baltian rannikolla vallaten Riian. Voimakas tiedustelu ja miinanraivaus viittasivat aikomukseen hyökätä meritse venäläisten sivustaan. Cromie pyysi saada toimia miinanraivaajia vastaan, mutta siihen ei suostuttu.

Saksalaiset nousivat maihin Saarenmaalle 12.10. ja valtasivat nopeasti sekä Saarenmaan että Hiidenmaan. Operaation yhteydessä tunkeutui Riianlahdelle voimakas saksalainen laivasto-osasto. Englantilaisista sukellusveneistä olivat maihinnousun alkaessa operaatioalueella vain C-26 ja C-32, jotka joutuivat kevyiden pintavoimien kovan pommituksen kohteeksi (saksalaisilla oli tuossa vaiheessa jo syvyyspommeja käytössä). Molemmat välttyivät tuhoutumiselta, mutta C-32 jäi korjauskelvottomaksi. C-26 pääsi Hankoon ja edelleen laivueensa yhteyteen. Englantilaisten sukellusveneiden toiminta Itämerellä ensimmäisessä maailmansodassa oli päättynyt.

Bolshevikit saivat vallan Venäjällä marraskuussa ja aloittivat rauhanneuvottelut saksalaisten kanssa, aselepo tehtiin 26.11.1917. Se päättyi kuitenkin kahta viikkoa myöhemmin ja saksalaiset jatkoivat etenemistään Baltiassa venäläisten joukkojen vetäytyessä epäjärjestyksessä. Lopullinen rauhansopimus tehtiin Brest-Litovskissa 3.3.1918. Rauhansopimuksessa määrättiin, että kaikki venäläiset sota-alukset oli vietävä omiin satamiinsa ja riisuttava aseistuksesta. Helsingissä talvehtineen Venäjän Itämeren laivaston pääosan siirto vallinneissa olosuhteissa ei ollut helppo tehtävä – ammattihenkilöstö oli vähissä ja jäätilanne vielä vaikea. Siirtämistehtävää helpotti se, että käytettävissä oli kaksi jäämurtajaa, Jermak ja Volynets, joista jälkimmäinen 6.12.1917 itsenäistyneen Suomen vapaustaistelijat myöhemmin valtasivat.

Englantilaisten sukellusveneiden asema bolshevikkien ja saksalaisten rauhanteon jälkeen oli epäselvä ja miehistöjen turvallisuus laivueen komentajan henkilökohtaisen arvovallan ja neuvokkuuden varassa. Ennen helmikuussa 1918 tapahtunutta Tallinnan joutumista saksalaisten haltuun englantilaisten veneiden oli ollut, kuten venäläisten sota-alustenkin, siirryttävä jäämurtajien avustamana Helsinkiin. Cromie oli jo tammikuussa lähettänyt pääosan miehistöistä Pietariin ja Arkangelin kautta kotimaahan vain välttämättömän huoltohenkilöstön jäädessä aluksille. Itse hän oli ennen saksalaisten maihinnousua Hangossa siirtynyt Englannin lähetystöön Pietariin jättäen C-26:n päällikön, luutnantti Downien hoitamaan sukellusveneitä. Ne oli käsketty panna räjäytyskuntoon siltä varalta, että saksalaiset saapuisivat Helsinkiin.

Huhtikuun 4. päivänä englantilaiset sukellusveneet E-1, E-8, E-9, E-19, C-26, C-27 ja C-35 irrottautuivat jäämurtajan avulla satamasta, hinattiin ulos ja upotettiin räjäyttämällä Harmajan majakan ulkopuolella. Niiden ohella upotettiin myös Itämeren sulkeuduttua Helsingin satamaan jääneet ja sukellusveneiden huoltoaluksina käytetyt kauppa-alukset Cicero, Obsidien ja Emilie, kaksi ensimmäintä Bändarnin luodon lounaispuolelle ja viimeksi mainittu Kuivasaaren luoteispuolelle.

## ENGLANNIN LAIVASTO SUOMENLAHDELLA JA BALTIAN RANNIKOILLA 1918–1920.

Venäjän ja Saksan 3.3.1918 tekemän Brest-Litovskin rauhansopimuksen ja syyskuussa tehdyn lisäsopimuksen mukaan tunnustettiin Viron, Liivimaan, Riian ja Saarenmaan itsenäisyys, mutta käytännössä lähes koko Baltia jäi saksalaisten joukkojen hallitsemaksi.

Kun Saksa antautui Ympärysalloille 11.11.1918, tilanne muuttui. Bolshevikit tulkitsivat Brest-Litovskin sopimusten rauenneen ja aloittivat marraskuun puolivälissä laajat sotatoimet Baltian alueen valtaamiseksi. Latvia, Liivimaan ja Kuurimaan maantieteellisen kokonaisuuden käsittämä alue julistautui riippumattomaksi Saksan kukistumisen jälkeen 18.11.1918. Saman vuoden helmikuussa olivat Liettua ja Viro muodostaneet omat kansalliset hallituksensa.

Venäjän bolshevikit ja heidän baltialaiset tukijansa aloittivat etenemisensä Viroon, Latviaan ja Liettuaan vahvoin voimin. Vuoden lopulla he valtasivat Narvan ja Tarton, Tallinnakin näytti olevan uhattuna. Vuoden vaihteen tienoille bolshevikit olivat jo Riian porteilla, kaupunki kukistui tammikuun alkupäivinä 1919. Kun tilanteen vakavuus oli täysin selvinyt kansallisille balteille, esitti Viron hallituksen edustaja avunpyynnön Englannille ja Suomelle, Englannille erityisesti laivasto-osaton lähettämisestä Suomenlahdelle neuvostolaivaston uhkaavaksi käyneen esiintymisen vuoksi. Samansisältöisen esityksen teki Suomen hallituksen kehoituksesta Lontoossa marraskuussa 1918 kenraali C.G. Mannerheim.

Englannin hallituksella ei Muurmanskin epäonnistuneen operaation jälkeen ollut enää halua sekaantua entisen Venäjän asioihin joukkoja käyttämällä, mutta lyhyen epäröinnin jälkeen brittihallitus tuli uusiin ajatuksiin ja otti laivaston lähettämispyyntöihin myönteisen kannan. Ulkoministeri A.J. Balfourin asiaa koskevassa muistiossa sanottiin: ”...missä meillä ei ole käytettävissä joukkoja, toimitamme aseita ja rahaa, ja mitä tulee Baltian maihin, suojelemme mahdollisuuksiemme mukaan laivastollamme syntyvässä olevia valtioita.”

### Ensimmäinen lipunnäyttö

Laivaston lähettäminen Itämerelle valmisteltiin nopeasti, jo marraskuun lopulla 1918 brittiläinen laivasto-osasto johtoaluksenaan kevyt risteilijä Cardiff oli valmiina lähtöön. Muut alukset olivat kevyet risteilijät Cassandra, Caradoc, Ceres ja Calypso, kaikkien pääaseistuksena kuuden tuuman tykistö, 9 hävittäjäalusta ja 7 miinanraivaajaa. Osaston komentajaksi valittiin nuori kontra-amiraali Edwyn Alexander-Sinclair.

Amiraalille annetun ohjeen mukaan päätehtävänä oli ”näyttää Britannian lippua” ja muutoin toimia aina tilanteiden vaatimusten mukaisesti. Osastoon liitettiin kaksi kookasta miinanlaskijaa lasteinaan Viron ja Latvian hallitusten joukoille tarkoitettuja maajoukkojen aseita.

Kovassa kiireessä jäivät miinanraivaajat jälkeen sillä seurauksella, että osaston saapuessa Viron saarten tasalle pohjoisella Itämerellä risteilijä Cassandra ajoi miinaan

ja upossi tuloksettomien pelastusyritysten jälkeen. aluksen 450 miehestä hukkui kymmenen ja sisaralus Calypso lähetettiin kahden yhteentörmäyksessä lievästi vaurioituneen hävittäjän suojaamana kuljettamaan Cassandran miehiä Englantiin.

Tallinnaan saavuttuaan amiraali Alexander-Sinclair totesi Viron tilanteen todella uhkaavaksi. Bolshevikit olivat laivastonsa tukemana vallanneet Narvan, Valkan sekä Tarton ja lähenivät Tallinnaa. Paljoa ei ollut tehtävissä, mutta amiraali lohdutti valtionpäämiestä Konstantin Pätsiä kertomalla, että miinalaivat olivat aselasteineen lähestymässä Tallinnaa. Itse hän lähti kiireesti laivoineen itään.

Joulukuun toisella viikolla englantilaiset risteilijät pommittivat tykistöllään käyttökelvottomaksi Narva-joen sillan katkaisten siten punaisten huoltoyhteydet Pietariin. Tästä rohkaistuneena virolaisten ylipäällikkö kenraali Johan Laidoner teki jouluaattona risteilijäin tukemana pienen maihinnousun Kunda-lahteen vihollisen selustaan.

Sota-asiaa komissaari Trotski ei ollut alkuunkaan tyytyväinen asiaan kehitykseen, vaan komensi laivastonsa merelle yksinkertaisena tehtävänä upottaa englantilaiset sota-alukset. Punaisen laivaston ensimmäinen operaatio päättyi onnettomasti, koska alusten miehistöt eivät hallinneet tehtäviään. Tallinnaa lähestynyt hävittäjä Spartak vaurioitui omien tykkiensä taitamattoman käytön vuoksi ja ajautui matalikolle, josta englantilaiset ottivat sen haltuunsa. Toinen operaatioon osallistuneista hävittäjistä, Avtroil joutui viiden brittialuksen maaliksi ja antautui. Samanaikaisesti liikkeelle lähteneet taistelulaiva Andreij Pervozvannyi ja risteilijä Oleg palasivat Kronstadtin saatuaan tiedon hävittäjien kohtalosta.

Englantilaisten kaappaamat venäläiset hävittäjät luovutettiin virolaisille ja olivat korjattuina Wambola ja Lennuk -nimisinä nuoren Viron laivaston suurimmat ja tulivoimaisimmat alukset.

Englantilaiset pysyivät meren alkaneesta jäätymisestä huolimatta Suomenlahdella pommittaen bolshevikkien asemia rannikolla muutaman aluksen pistäytyessä lahden pohjoisrannikollakin kuljettamassa suomalaisia vapaaehtoisia rintamalle.

Latvian kansallisen hallituksen asema oli vuoden vaihteessa epätoivoinen. Punaiset valtasivat tammikuun alussa Riian ja Karis Ulmanisin hallituksen oli siirryttävä Libahun. Tässä tilanteessa kääntyi hallitus kenraalimajuri Rüdiger von der Goltzin puoleen pyytäen tätä Latviassa bolshevikkeja vastaan taistelevien voimien ylipäälliköksi.

Liittoutuneet olivat sallineet saksalaisten jäädä Baltiaan, jotta heitä voitaisiin käyttää hätätilanteessa bolshevikkeja vastaan. Saksan ylimmän johdon kenraalille antama tehtävä oli estää punaisten joukkojen eteneminen Itä-Preussiin.

Amiraali Alexander-Sinclairin osastosta Latvian tueksi irroitettut alukset tulittivat tykkiensä kantaman puitteissa punaisten asemia ja toimittivat kansallisille joukoille asetäydennystä.

Brittiläinen laivasto-osasto oli täyttänyt amiraliteetin sille antamat tehtävät ainakin tärkeimmiltä osilta. Se oli näyttänyt Ison Britannian lippua Suomenlahdella sangen konkreettisella tavalla ja pakottanut lukumääräisesti ylivoimaisen ja osittain tulivoimaisemmankin bolshevikkiläivaston pysyttelemään Suomenlahden pohjukassa. Se oli myös merkittävällä tavalla tukenut virolaisten taistelua edesauttaen samalla



Suomen saavuttaman valtiollisen aseman vakiintumista. Tästä esitti Suomen valtiohoitajaksi joulukuussa 1918 valittu Mannerheim julkisen tunnustuksensa.

### Amiraali Cowan ryhtyy toimiin

Britannian hallitus käsitteli vuoden 1918 lopulta Baltian poliittista ja sotilaallista tilannetta sekä suhtautumistaan siihen. Pääministeri Lloyd George oli aluksi irrottautumisen kannalla Baltian asioista, mutta päätökseksi neuvotteluista tuli kuitenkin amiraali Alexander-Sinclairin pois kutsutun laivaston korvaaminen uudella. Sen tuli tällä kertaa käsittää kaksi kevyttä risteilijää ja viisi hävittäjää. Uudeksi komentajaksi valittiin kokenut, todelliseksi taistelijaksi tunnettu, rauhanajan yksitoikkoista palvelusta inhoava kontra-amiraali Walter Cowan.

Ennen laivasto-osaston lähtöä Itämerelle amiraliteetin vara-amiraali Sidney Fremantle kuvasi Cowanille tilannetta Itämerellä seuraavasti:

”Siellä on täydellinen sekamelska, on yhä lyömättömiä saksalaisia, kahta lajia keskenään taistelevia venäläisiä, suomalaiset, virolaiset, latvialaiset, liettualaiset, paljon jätää ja 60 000 miinaa, venäläiset sukellusveneet, taistelulaivat, risteilijät, hävittäjät ja lisäksi saksalaisille jätetyt pienalukset. Parasta heti painua ottamaan asioista selvää..”

Jos Cowan oli epäillyt joutuvansa yksitoikkoiseen rauhanajan palvelukseen, viimeistään vara-amiraali Fremantlen puhuttelun jälkeen hänen huolensa siitä kaikkosivat.

Itämerelle tuli kuitenkin varhain jäinen talvi ja lyhyen tilanteeseen tutustumisen jälkeen Cowan palasi helmikuun 21. päivänä tukikohtaan Skotlannissa jättäen muutaman tehtävään sopivan aluksen valvomaan Saksalle asetettujen rauhanehtojen toteutumista. Kun amiraali Cowan palasi huhtikuun alkupäivinä 1919 Itämerelle, kävi ilmi, että Latvian saksalaismieliset olivat tehneet vallankaappauksen pidättäen Ulmaniksen hallituksen jäseniä. Liittoutuneiden ylin johto Pariisissa käski Cowanin palauttamaan järjestyksen Latviaan. Amiraali ei kuitenkaan tuona ajankohtana nähnyt siihen mitään mahdollisuuksia ja päätti siirtyä laivasto-osastonsa kanssa Suomenlahdelle.

Cowan saapui komentoaluksellaan Caledoniassa Tallinnaan 25.4. ja sai tietää, että Viro oli käytännöllisesti katsoen vapautettu. Kenraali Laidoner odotti kuitenkin huolestuneena kevättä, sillä rintama nojasi mereen, eikä hänellä ollut kylliksi voimaa vahvistuneen neuvostolaivaston torjumiseksi. Brittilaivasto oli enemmän kuin tervetullut.

Amiraali Cowan teki ensimmäisen syöksynsä itäiselle Suomenlahdelle toukokuun alkupäivinä, mutta kun punaisten pelätystä mairinnoususta ei ollut merkkejä näkyvissä ja kun ajalehtivien jäälauttojen pelättiin vahingoittavan laivojen suojaravaimia, hän palasi Tallinnaan. Siellä amiraalin johtoalukseksi vaihdettiin Englannista saapunut risteilijä Guracoa, jolla Cowan lähti Helsinkiin esittämään valtionhoitaja Mannerheimille onnittelunsa Suomen saavuttaman lopullisen itsenäisyyden johdosta.

Mannerheim teki amiraaliin suuren vaikutuksen, eikä vähiten ulkonaisella olemuksellaan: ”komein näkemäni ulkomaalainen..” Myös kenraalin elegantti pukeutuminen hämmästytti britti-amiraalia.

Helsingissä Cowan totesi, että Suomi ei kuulu hänen pulmiinsa ja lähti käväisemään Latviassa, jonne odotettiin hänen seuraajakseen kommodori A.A. Duffia. Tällä matkalla amiraalin lippulaiva ajoi miinaan Tallinnan länsipuolella ja vaurioitui niin pahasti, että se oli hinattava Englantiin korjattavaksi.

Tallinnassa sai brittiläinen laivasto-osasto kotimaasta huomattavia vahvistuksia. Kun amiraali Cowan toukokuun 30. päivän aamulla lähti osastoineen jälleen itään, siihen kuului kaksi risteilijää sekä useita hävittäjiä ja sukellusveneitä.

Saman päivän iltana nostivat ankkurinsa Kronstadtin redillä linjalaiva Petropavlovsk, sen suojaksi lähtenyt hävittäjä ja joukko miinanraivaajia.

Kevyiden alusten kesken syntyneissä kahakoissa brittihävittäjät joutuivat pian linjalaivan järeiden tykkien kantaman piiriin ja vetäytyivät taistelualueelta. Englantilaisilla risteilijöillä ei ollut mahdollisuuksia osallistua yhteenottoon niiden tykkien liian lyhyen kantaman ja edessä olleen miinakentän vuoksi. Linjalaivan tulen kurinalaisuus ja suhteellisen hyvä tarkkuus yllätti Cowanin, hänen oli korjattava käsitystään bolshevikkiläivaston heikosta taistelukyvyistä.

Tallinnassa amiraali Cowan ryhtyi suorittamaan meririntaman tilanteenarviointia alaistensa ja virolaisten asiantuntijain kanssa. Todettiin, että oli vaikeaa päästä kokeiltua tietä neuvostolaivaston kimppuun miinojen sekä taistelulaivojen ja rannikkotykkien pitkän kantaman vuoksi. Karttatutkimus osoitti, että hyökkäyssuunta pohjoisesta, ”sudenpesän” selkäpuolelta olisi edullisempi. Koiviston salmen seutu Suomen rannikolla näytti sopivalta uuden tukikohdan paikaksi.

### Puolen vuoden laivastovierailu Koivistolle

Amiraali Cowan hankki Suomen hallitukselta luvan perustaa tukikohtansa Koivistolle ja lupauksen tuen saamisesta paikallistuntemuksen omaavilta Suomen laivaston yksiköiltä.

Jo kesäkuun alkupäivinä lähetettiin hävittäjät Vivacious ja Voyager Koiviston salmeen siltä varalta, että neuvostolaivasto yrittäisi sulkea miinoilla salmen suun. Yllätyksekseen britit kohtasivat siellä kaksi hävittäjää, Azardin ja Gavrilin.

Hävittäjien kesken syntyi taistelu, johon Petropavlovsk yhtyi pitkältä etäisyydeltä. Kummankaan puolen hävittäjät eivät kärsineet vaurioita, mutta alueella tiedustelutehtävissä ollut englantilainen sukellusvene L-55 nousi torpedoa ampuessaan pintaan ja sai Azardin tykin osumasta reiän painerunkoonsa upoten nopeasti. Miehistöstä ei ainoatakaan ehditty pelastaa.

Cowan valitsi komentopaikakseen Seivästön majakan, koska siitä oli hyvä näköala Kronstadtin suuntaan ja helppo havaita alusten lähdöt satamasta. Yllätyksiltä välttyäkseen hän järjesti jatkuvan ulkovartioidinnin ja sulki Koiviston salmen molemmat suut miinoilla ja sulkupuomeilla.

Kesäkuun alkupuoli sujui molemminpuolisen tunnustelun merkeissä. Taistelulaivojen tarkka tuli piti brittien pinta-alukset riittävällä etäisyydellä. Englantilaiset sukellusveneetkään eivät päässeet hyökkäysasemiin suuren miinavaaran vuoksi.

Tässä vaiheessa tuli ns Cowanin sodan tärkeäksi vaikuttajaksi luutnantti Augustus Agar. Hän kuului Englannin Secret Servicen agenttiryhmään, jonka tehtävänä oli hankkia tietoja

bolshevikkien asevoimista Suomen kautta. Agar kuljetti salaisia asiamiehiä Venäjälle, lähelle Pietaria, ja nouti ne takaisin Terijoelle perustamaansa tukikohtaa käyttäen. Maaston ja olosuhteiden tuntijoiksi hän värväsi paikallista väkeä, lähinnä salakuljettajia.

Joutuessaan antamaan huoltoapua Agarin veneille Cowan sai ajatuksen varustaa Agarin kaksi 14-metristä nopeaa pikavenettä torpedoilla ja hyökätä niillä Kronstadtista ajoittain ulos lähteviä raskaita aluksia vastaan.

Luutnantti Agarin onnistuikin yöllä 17.–18.6. toisen veneessä ainoalla torpedolla upottaa risteilijä Oleg ja palata tukikohtaan kovasta torjuntatulesta huolimatta. Uroteostaan Agar palkittiin Victoria-ristillä.

Risteilijä Olegin upotuksesta lähtien bolshevikkien raskaat voimat pysyttelivät Kronstadtin tykkien suojassa, mutta menestyksen innoittamana amiraali Cowan päätti uusia saman operaation hyökkäämällä taistelulaivoja vastaan tunkeutuen tavalla tai toisella ampumaetäisyydelle niistä. Agarin veneet olivat kuitenkin liian heikkoja niin riskialttiiseen sotatoimeen, joten hän pyysi amiraliteetilta todellisia moottori-torpedoveneitä, jollaisia oli päättyneessä maailmansodassa menestyksellä käytettykin.

Kesä-heinäkuun vaihteessa Cowan sai Koivistolle merkittäviä vahvennuksia. Niistä tärkein oli lentotukialus Vindictive, vanhasta risteilijästä tukialukseksi muutettu 12 lentokonetta kannellaan kantava alus. Koivistolle rakennettiin myös lyhyt kiitorata siltä varalta, että tukialus kutsuttaisiin takaisin Englantiin. Ranta-alueelle rakennettiin samoin kiinnitysponttoonit kellukkeilla varustettujen lentokoneiden käyttöä varten.

Tarmokas amiraali oli pitänyt laivansa ja lentokoneensa jatkuvasti liikkeellä, mikä oli koetellut miehistöjen kestäkykyä äärimmilleen. Siksi hän näki tarpeelliseksi järjestää työn lomaan viihdykettä niin brittiläiseen tapaan kuin mahdollista. Pantiin toimeen purjehduskilpailuja ”Koiviston regatan” nimellä, picnicejä eväät mukana yhteistoiminnassa paikallisen väestön kanssa ja jalkapallo-otteluita.

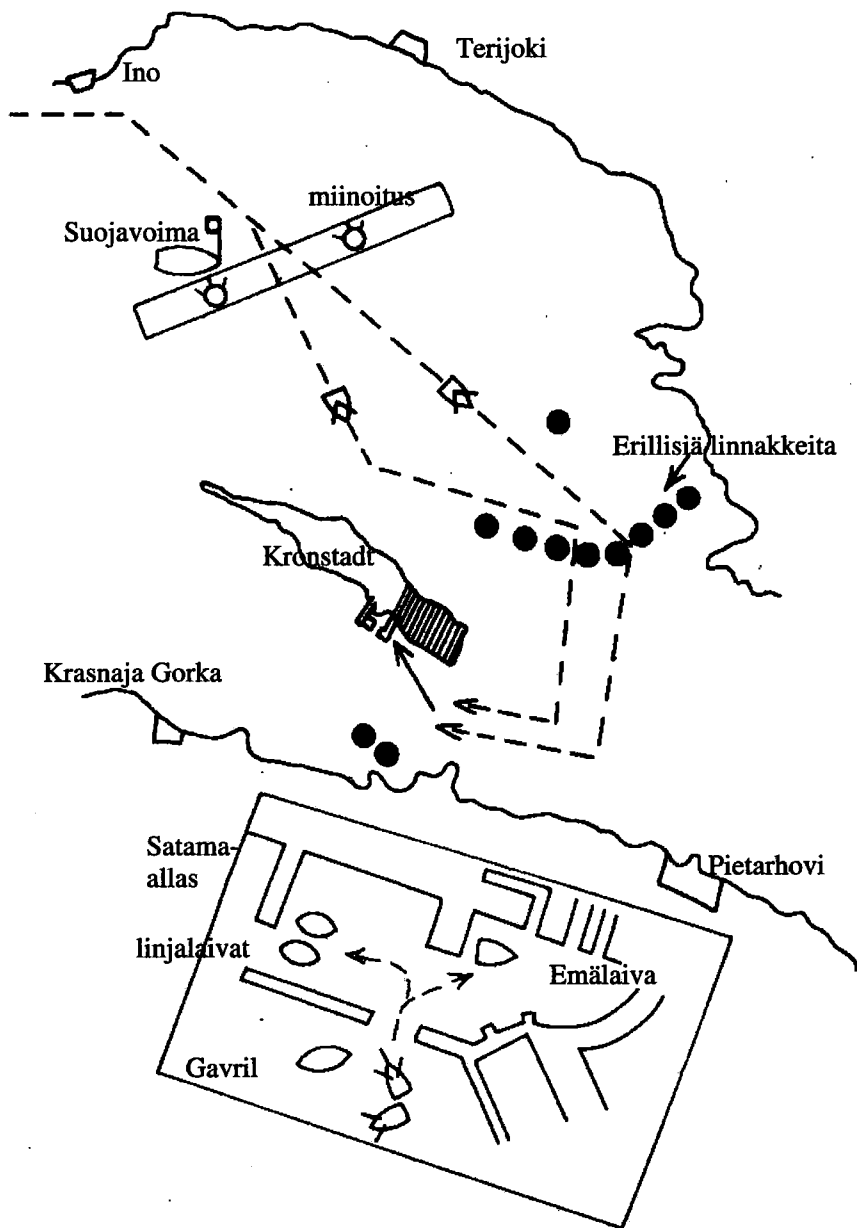
Heinäkuun lopulla amiraali sai vastauksen Lontooseen lähettämäänsä moottoritorpedoveneitä koskevaan pyyntöön. Koivistolle saapui 30.7. seitsemän voimakkailta moottoreilla varustettua, 18 metrin pituista puurakenteista venettä. Kaikkiaan niitä oli lähetetty kahdeksan, mutta yksi veneistä oli matkalla menetetty myrskyisellä Pohjanmerellä. Laivueen komentaja oli commander C.C. Dobson.

Kaikki veneiden päälliköt olivat nuoria, jotkut heistä vain parinkymmenen vuoden iässä, eikä tehtävän vaarallisuus heitä pelottanut. Olihan heillä nyt tilaisuus saada taistelukokemusta ja ehkä kunniaakin, joka nuoruuden vuoksi oli monelta heistä jäänyt sodassa saavuttamatta. C.M.B. 24:ää johti luutnantti L. Napier, C.M.B. 31:tä luutnantti R. Macbea, jolla oli laivueen komentaja aluksellaan. C.M.B. 62:n päällikkönä toimi kapteeniluutnantti T. Brade, C.M.B. 72:n aliluutnantti E. Bodley. C.M.B. 79:n luutnantti W. Bremner, C.M.B. 86:n aliluutnantti S. Howard ja C.M.B. 88:n päällikkönä luutnantti A. Dayrell-Reed.

Joissakin veneissä oli kaksi, joissakin vain yksi torpedo.

### Hyökkäys Kronstadtin

Operaation valmistelut oli suoritettu loppuun kaksi viikkoa veneiden saapumisen jälkeen, se päätettiin panna toimeen 15.–16.8. Sää oli tuolloin kuitenkin niin



Kuva 3:

Englantilaisten moottoritorpedoveneiden hyökkäys Kronstadtin satamaan yöllä 17.–18. 8. 1919. (Piirroksessa on käytetty tietopohjana G. Bennettin ja A. Agarin teosten Cowan's war ja Footprints in the Sea piirroksia).

myrskyisä, että oli pakko odottaa parempia olosuhteita. Tuuli tyyntyi 17. päivänä ja lähtöhetkeksi määrättiin klo 22.00 saman päivän iltana.

Suunnitelman mukaan Dobsonin laivueen tuli hajallaan olevista lähtöasemista startanneina kohdata puolen aikaan Inon niemen luona, jossa oman veneensä kanssa odotti muita luutnantti Agar. Tämän tuli johdattaa hyökkäysosasto Kotlinin saaren itäpuolelle sijainneiden erillisten linnoituksen osien lomitse Kronstadtin sataman edustalle.

Yö oli tyyni ja pilvinen, joskaan ei täysin pimeä veneiden ottaessa suunnan kohti linnoitusta. Samaan aikaan siirtyi amiraali Cowan päävoimiensa kanssa venäläisten miinoitusten länsipuolelle varautuen tulituen antoon veneiden palatessa. Varsinaisen hyökkäyksen tukemiseen ei suojaosastolla ollut mahdollisuuksia pitkän etäisyyden ja osaksi tuntemattomien miinojen vuoksi.

Veneiden oli määrä tunkeutua satamaan kahtena ryhmänä. Lentotiedustelun perusteella ensimmäisen ryhmän kohteeksi oli valittu sukellusveneiden emälaiva (sodan ajalta brittien sukellusvenemiehille tuttu) Pamjat Azova sekä taistelulaivat Petropavlovsk ja Pervozvannyi. Toisen ryhmän tuli laukaista torpedonsa risteilijä Rurikiin ja telakan sulkuportteihin. Lentokoneiden tehtävänä oli pommittaa hyökkäyshetkellä eri suunnilta laivoja ja puolustuslaitteita.

Kronstadtia lähestyessään veneet ajautuivat suunnistusvaikeuksien vuoksi hajalleen ja niiden päälliköt joutuivat oma-aloitteisesti hakeutumaan satama-alueelle. Luutnantti Agor, jolla oli veneessään paras merimaaston tuntemus, onnistui pujahtamaan neljä venettä mukanaan tuntemiensa kahden kasematin välistä toisten veneiden löytäessä pienen harhailun jälkeen oman tiensä toisen aukon kautta. Merivesi oli pitkän aikaa vallinneiden länsituulien vuoksi tavallista korkeammalla, muutoin jotkut veneistä olisivat saattaneet tarttua pohjaan.

Dobson johti satamaan ensimmäiset veneet, 79, 31 ja 88. Jonon kärjestä 79 käänsi jyrkästi oikealle, havaitsi emäluvan, ampui torpedonsa ja pyörsi ulos satamasta. Seuraava vene, 31 kaarsi satamaan tultuaan vasemmalle, lähetti molemmat torpedonsa Petropavlovskin kylkeen ja jatkoi täyttä vauhtia ulos.

Nyt oli puolustus herännyt, osaksi lentokoneiden pommien räjähdysten hälyttämänä. Kolmannen satamaan päässeän veneen tie oli edellisiä vaikeampi, mutta senkin onnistui torpedoida kohteensa taistelulaiva Andreij Pervozvannyi. Luutnantti Steele, joka oli vene 88:n toisena upseerina, on kuvannut hyökkäyksen kulkua näin: ”Oikealla näimme sataman aukon ja aivan edessämme vartioaluksen. Se seisoi ankuroituna rauhallisen näköisenä – oli vaikeata kuvitella sen olevan varautuneena vihollisen hyökkäykseen. Kolme ensimmäistä venettämme liukui sen ohitse ilman, että laukaustakaan olisi ammuttu niitä kohti. Kun Dayrell-Reedin vene (88) ajoi sisään, meitä kohti avattiin tuli, ensin kuivatelakan suunnalta ja sitten molemmilta puoliltamme. Me suuntasimme kohti taistelulaivoja. Samassa saimme tuliryöpyn pattereilta ja ammuksot vihelsivät ympärillämme... Olin juuri kysymäisilläni Dayrell-Reediltä, mihin hän oli ajamassa, kun havaitsin hänen päänsä vaipuneen ohjaamon kattoon vasten edessä alapuolellamme – vene 88:n päällikkö oli saanut sirpaleen päänsä läpi.”

Varapäällikön onnistui siirtää päällikön painava ruumis syrjään ja kääntää vene hyökkäyssuuntaan sekä laukaista torpedot. Nyt alkoivat englantilaisten tappiot kasvaa.

Kun ensimmäinen satama-altaaseen tulleista veneistä, 79 oli poistumassa, se törmäsi toisen ryhmän ensimmäiseen, 62:een ja miltei katkesi kahtia. Jälkimmäisen onnistui kuitenkin ajaa yhteentakertuneet veneet kauemmaksi ja pelastaa uppoavan 79:n miehistö.

Muillakaan toisen ryhmän veneillä ei ollut onnea. Satamaa vartioinut hävittäjä Gavril osoittautui herättyään tehokkaaksi tykistönsä käyttäjäksi upottaen kaksi venettä, joiden ampumat torpedot kulkivat hävittäjän ohi tai alitse.

Kun yksikään toisen ryhmän veneistä ei päässyt satamaan, hyökkäykset risteilijä Rurikia ja sulkuportteja vastaan jäivät tekemättä.

Operaation tulos oli erinomainen, joskin tappiot muodostuivat raskaammiksi kuin menetyksittä tapahtunut risteilijä Olegin upotus oli antanut aihetta odottaa.

Kun Dobsonin hyökkäysoasasto Kronstadtin tykkien jylistessä ja niiden iskemien myllertäessä vettä veneiden ympärillä jätti aamun sarastaessa Kronstadtin, siinä oli vain neljä venettä, niistä yksi toisen hinauksessa. Se oli saanut konevian jo ennen sataman edustalle tuloa. Dobsonin veneiden jälkeen pois vetäytynyt Agar ampui viimeisenä torpedon sataman sisääntuloaukkoon.

Hyökkäys Kronstadtin oli maksanut Englannin laivastolle kolme moottoritorpedovenettä ja 15 kaatunutta merisotilasta, joista kuusi upseeria. Kaatuneiden lisäksi hävittäjä Gavril poimi merestä kuusi eloon jäänyttä. Kuolettavasti haavoittunut Dayrell-Reed haudattiin Koivistolle sotilaallisina menoin.

Kun lentotiedustelu seuraavana aamuna tutki tilanteen Kronstadtin satamassa, kummankin taistelulaivan ja sukellusveneiden emälaiivan todettiin olevan pohjaan vajonneina ja pysyvän vähintään kuukausia poissa mereltä. Laidonerin armeijan merisivustan uhkana oli enää vain muutama risteilijä ja hävittäjä.

Englannin amiraliteetti ylisti Cowania ja hänen rohkeita miehiään: ”Tämä onnistunut operaatio kuuluu kaikkien rohkeimpiin ja taitavimpiin, mitä laivastot ovat milloinkaan suorittaneet. Koskaan ei niin pieni laivasto-osasto ole saanut niin paljoa aikaan vihollisilleen, kontra-amiraali Cowan ansaitsee suuren arvostuksen suunnitelmastaan, joka toi tällaisen tuloksen.”

Hyökkäys Kronstadtin oli todennäköisesti tärkein niistä ansioista, jotka toivat Walter Cowanille Itämeren paronin arvonimen. Moottoritorpedovenelaivueen komentaja Dobson palkittiin Victoriaristillä, samoin luutnantti Steele hänen osoittamastaan rohkeudesta ja päättäväisyydestä aluksen päällikön haavoituksessa vakavasti juuri hyökkäyksen kriittisessä vaiheessa. Kaikki operaatioon osallistuneiden veneiden päälliköt saivat muita kunniamerkkejä, samoin vene 62:n päällikkö, jonka neuvokkuus pelasti vene 79:n miehistön.

Viron ulkoministeri Jan Poska ilmaisi tyytyväisyytensä bolshevikille annetun iskun johdosta, mutta Britannian hallitukselta ensimmäinen merilordin, sir Rosslyn Wemyssin tuoma tieto suuresta menestyksestä sai omakseen viileän vastaanoton. Tapahtuma sopi huonosti siihen poliittiseen vaiheeseen, joka vallitsi Britannian ja bolshevikien suhteissa. Parhailaan käytiin salaisia neuvotteluita englantilaisten joukkojen lopullisesta vetämisestä Arkangelista.

Suomen korkeimmalla taholla nähtiin bolshevikilaivaston muodostavan uhan väheneminen myönteisenä asiana, mutta maan alkuvaiheessaan olevalle meri-

puolustukselle amiraali Cowanin "laivastovierailu" Koivistolle aiheutti tuntevan tappion. Amiraalin tueksi annetun rannikkolaivueen parhaat sota-alukset, kolme C-luokan torpedovenettä upposivat jäiden puristuksessa Viipurinlahden edustalla paluumatkallaan Koivistolta.

### Taisteluita Viron ja Latvian rannikoilla

Taistelut Suomenlahdella hiljenivät avovesikauden kääntyessä lopulleen, kummallekin puolelle koitui tappioita, pääasiassa miinaanajoina. Kun kävi selväksi, että Cowanilla ei ollut tehokkaita aseita bolshevikkien järeällä tykistöllä varustettuja kestopuolustettuja asemia vastaan, hän sai pyynnöstään Suomenlahdelle monitori Erebusin, mutta sekin osoittautui liian heikoksi joutuessaan ampumaan äärimatkoilta miinoitusten takkaa.

Valkoisten venäläisten joutuessa taistelussaan alakynteen virolaisilta alkoi kadota usko bolshevikkien lyömiseen ja he rajoittivat taistelunsa saavuttamiensa rajojen turvaamiseen. Asian näin ollen amiraali Cowan päätyi arvioon, että Baltian maiden itsenäisyyden turvaaminen oli enää hänen realistinen tavoitteensa.

Latviassa oli kesällä alkanut niinkutsuttu Landswehr-sota, jossa olivat vastakkain virolais-latvialaiset kansalliset joukot ja toisella puolella Baltian ja valtakunnan saksalaiset. Kansalliset pääsivät voitolle ja saksalaiset määrättiin poistumaan maasta, mutta niin ei tapahtunut. Saksalaiset enemmistönä sekä pienehkö joukko entisen Venäjän monarkisteja aloittivat hyökkäyksen latvialaisten asemia vastaan. Tämän armeijan muodollisena komentajana oli valkoisiin venäläisiin kuulunut Bermont-Avalov.

Hyökkäys eteni Riian suunnalla aina Väinäjoelle saakka. Täällä tuki kansallisten puolustusta yhden brittiläisten risteilijän sekä muutamia englantilaisia ja ranskalaisia hävittäjiä käsittävä laivasto-osasto. Marraskuun alkupäivinä käyty taistelu johti saksalaisten työntämiseen pois koko Riian alueelta. Libaussa saksalaisten hyökkäys pysähtyi pääasiassa kahden risteilijän voimakkaan tulen ansiosta.

Windaussa saksalaiset saattoivat puolustajat vaikeaan asemaan, jolloin tilanteesta tietoiseksi saatettu Englannin amiraliteetti kehotti amiraali Cowanin siirtämään monitori Erebusin Suomenlahdelta Latvian vesille. Täällä ei vastassa ollut kestopuolustuksia eikä miinakenttiä, joten monitorin 15-tuumaiset tykit saattoivat iskeä saksalaisten aseisiin aina 30 kilometrin päässä rannikolta.

Saksalaisten hyökkäykset loppuivat vähitellen ja von der Coltzin tilalle määrätty kenraali Eberhart pyysi aselepoa. Viimeiset saksalaiset joukot poistuivat Latviasta marraskuun loppuun mennessä. Suomenlahdella amiraali Cowanin alukset pommittivat vielä taistelujen viimeisissäkin vaiheissa bolshevikkien asemia Narvanlahden rannikolla helpottaen siten Laidonerin joukkojen asemaa. Neuvostolaivaston viimeiset jäljellä olevat pintavoimat eivät enää tulleet ulos Kronstadtin lahdelta, mutta sukellusveneet toimivat vielä marraskuussakin aina Tallinnan tasalle asti aiheuttamatta kuitenkaan menetyksiä brittilaivastolle.

30.11.1919 pääministeri Lloyd George ilmoitti parlamentissa, että amiraali Cowanin laivaston ylläpitämä saarto Suomenlahdella lopetetaan, koska "miinat ja jäät tekevät talven tullen sen heidän puolestaan."

Brittiläiset jatkoivat partioimistaan, kunnes joulukuun lopulla oli jäiden vuoksi jätettävä ensin Koiviston ja sitten Tallinnan tukikohta.

Kontra-amiraali Walter Cowan poistui Itämereltä 1.1.1920. Hänen lähtiessään olivat rauhanneuvottelut neuvostovaltion johdon ja Baltian maiden hallitusten kesken jo käynnissä ja päätyivät rauhansopimuksiin vuoden 1920 kuluessa.

### ”Cowanin sodan” merkityksestä

Walter Cowan oli sotilas ja aktiivinen toiminnan mies. Historiallisesta perspektiivistä katsottuna hän ei ollut diplomaattiamiraali niinkuin suuressa määrin Norris kaksisataa tai Saumarez sata vuotta aikaisemmin. Hän oli paremminkin Nelsonin hengenheimolainen. Cowanille oli vierasta vaikuttaa vain laivaston läsnäololla poliittisen johdon asettamien tavoitteiden saavuttamiseksi, hän halusi ratkaista tilanteet haltuunsa uskottua voimaa käyttäen.

Amiraali Cowanin tärkeimmällä sotatoimella, hyökkäyksellä Kronstadtin oli välittömän sotilaallisen tuloksen ja välillisen poliittisen vaikutuksen lisäksi pitempiäaikaistakin heijastusta. Kolmen suuren sota-alueen upottaminen pienillä, halvoilla torpedoveneillä vaikutti maailmansotien välisenä aikana merkittävästi varsinkin pienten laivastojen, Suomenkin laivaston kehittämissuunnitelmiin.

### LÄHDEKIRJALLISUUTTA

Agar, Augustus:

Footprints in the Sea, Dublin 1959

Anderson, R.C.:

Naval Wars in the Baltic during the Sailing Ship Epoch 1522–1850, London 1910

Bennet, Geoffrey:

Cowan's War, the Story of the British Naval Operations in the Baltic 1918–1920, London 1964

Borodgin, M.:

Kriget vid Finlands kuster 1854–55 Helsinki 1905

Cloves, Laird (ja muita):

The Royal Navy, a History from the earliest Times to present, Volyme I, London

Ekman, P.O.:

Havsvargar, Helsinki 1983

Ericsson, Christoffer:

W. Sidney Smith, observatör i Finska Viken, Historisk Tidskrift för Finland 2/1978

Greenhill, Basil ja Giffard, Ann:

The British Assault On Finland 1854–1855, a Forgotten Naval War, London 1988

Hansson, Hans:

Engelska flottan har siktats vid Vinga, Sveriges deltagande i europeiska maktkampen under Napoleonkrigen, Göteborg 1984

Hornborg, Eirik:

Kampen om Östersjön till alutet av segelfartygens tidevar, Tukholma 1945

Kijanen, Kalervo:

Sukellushälytys, Lahti 1977, julkaisija Sukellusveneveteraanit ry

Lloyd, Christopher ja Anderson, R.C.:

A Memoar of James Trevenen, Navy Records Society, London 1959

Lybeck, O. (ja muita):

Svenska Flottans Historia II, Malmö 1943



**Macintyre, donald:**

A Forgotten Campaign, Journal Royal United Service Institution, London 1961

**Mattila, Tapani:**

Meri maamme turvana, Jyväskylä 1983, Suomi Merellä-säätiö

**Niitemaa, Vilho:**

Baltian historia, Porvoo 1959

**Rauanheimo, U.:**

Suomenlinnan venäläisaika, RTUY:n julkaisu 1948

**Schulman, Hugo:**

Tapahtumat Suomessa Krimin sodan aikana 1854–1855, Helsinki 1905

**Screen, J.O.E.:**

Mannerheim, the Years of Reparation, London 1970

**Wallin, Väinö:**

Itämainen sota Suomessa 1854–1855, Helsinki 1904

**Wrangel, H.:**

Kriget i Östersjön 1719-1721, Stockholm 1906

**Muita lähteitä:**

Halkokarin taistelu 1854, Kokkolan museon (K.H. Renlundin museo) kirjoittajan käyttöön antama englantilaisiin tietoihin perustuva selostus.

Sanomalehtiä: Åbo Underrättelser, Suometar ja Helsingfors Tidningar 1854–1855, Helsingin Yliopiston kirjastossa.